

Kapitola jedenáctá

Územní okruhy lidové architektury

Jan Pešta

Snad nikde jinde na území Českých zemí se nesetkáme s takovou variabilitou forem a územních okruhů lidové architektury na tak relativně nevelkém území jako v jižních Čechách. Musíme si ale uvědomit, že tradiční architektura a s ní podoba celých vesnic i sídelní krajiny nikdy v historii nebyla neměnná. Nejlépe je to patrné na postupném přezdívání převážně dřevěných vesnic v průběhu 19. a první poloviny 20. století, k němuž docházelo v jednotlivých krajích v různé době, v závislosti na prosperitě, dostupnosti zdrojů a v neposlední řadě i na stylových trendech. Přezdívání vesnic samozřejmě ovlivňovaly i požáry. Typické stavební znaky se šířily ve vlnách. Přesto je zřejmé, že jakkoli mohou tyto okruhy na nezasvěceného návštěvníka působit jednotně, v době svého vzniku se časově „nepotkávaly“. Podoba typických staveb v rámci jednotlivých regionů tak závisí nejen na jejich územním vymezení, ale také na době, z níž převažující místní zástavba pochází. Proto mluvíme o tzv. regionální dobové formě lidové architektury – daný typ stavby se objevuje v konkrétním místě a v konkrétní době.

Nejstarší generace zděné architektury, svým původem spadající ještě do doby pozdního středověku a raného novověku, se zachovala zejména v oblastech Pootaví, Šumavského podhůří, a především v prostoru jižně od Českých Budějovic až k rakouské hranici. Na většině zbývajících území jižních Čech byla ještě v relativně nedávné době zastoupena zástavba roubená, převrstvená během 19. a první poloviny 20. století stavbami zděnými, které dnes již v kraji výrazově zcela dominují.

Do podoby regionálních forem jihočeské lidové architektury se promítalo mnoho faktorů: přírodní a geografické podmínky, převažující typ hospodaření, etnicita obyvatelstva, místní stavební zvyklosti (konstrukční i výtvarné), dostupnost stavebních materiálů, blízkost významnějších kulturních center a v neposlední řadě také akční rádius jednotlivých řemeslníků, v případě jižních Čech především zedníků.

Jakýkoliv pokus vymezit na mapě přesné hranice územních okruhů nutně naráží na několik problémů. Tím zásadním je fakt, že stavby, podle nichž územní okruhy vymezujeme, se v minulosti mohly vyskytovat na rozsáhlejších územích, ale byly postupným vývojem převrstveny mladšími stavbami, nebo zcela vymizely. Můžeme si to představit právě na příkladu roubené zástavby, která ještě v první polovině 19. století pokrývala podstatnou část jižních Čech, ale byla mladšími zděnými stavbami buď zcela překryta, nebo „vytlačena“ do odlehlých periferií (Šumava). Dalším problémem je překrývání a prolínání jednotlivých oblastí se shodnými znaky. V průběhu času docházelo k vzájemnému ovlivňování, prolínání a kulturním překryvům mezi sousedními oblastmi i k posunu pomyslných hranic mezi nimi. Tam, kde se šíření forem lidové architektury nepostavily přirozené přírodní či jiné překážky (přírodní hranice) se většinou setkáváme s prolínáním znaků lidové architektury obou sousedících regionů.

Téměř všichni autoři, kteří se lidovou architekturou zabývali, načrtli svoji představu členění jižních Čech na jednotlivé regiony – územní okruhy. Pozornost dosavadní literatury se však orientuje převážně na časový horizont do po-

čátku 20. století. Mladší časový horizont z konce 19. a první poloviny 20. století zpravidla pomíjí, nebo jej zmiňuje jen okrajově. Přitom v mnoha oblastech (severní Třeboňsko, Lišovsko, jihovýchodní Šumava) je to právě architektura druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století, která určuje vzhled vesnic i celé sídelní krajiny. Z pohledu současné památkové péče již tuto dříve opomíjenou architekturu hodnotíme jako významnou stopu přirozeného vývoje vesnických sídel. Rovněž tak některé oblasti – nejen bývalé německojazyčné regiony, ale např. i severovýchodní a východní oblasti jižních Čech – zůstávaly až dosud stranou zájmu. Jejich architektura je méně okázalá než opulentní zdobená architektura Blat a obecně je zde zachováno méně významných památek lidové architektury, což však neznamená, že by zde žádné tradiční stavby neexistovaly.

Za pomyslné srdce jihočeské lidové architektury můžeme považovat dva nevelké, centrálně umístěné regiony, spojující se v prostoru severně od Českých Budějovic. Severozápadním směrem se prostírá oblast hlubockých Blat, odkud se úrodné roviny táhnou až k Vodňanům a Protivínu. Severovýchodním směrem, za pásem povltavských lesů, se pak prostírají Blata soběslavsko-veselská, na jihovýchodě vymezená rybníční pánví Třeboňska. Jako klín dělí tyto dva regiony, shodou okolností připomínající skutečný tvar srdce, lesy v povodí Vltavy a v nich usazený Týn nad Vltavou. Oboje Blata, hlubocká a soběslavsko-veselská představují ikonické oblasti jihočeské zděné lidové architektury 19. století, které se bohatstvím forem, zdobností, krásou ani mírou zachování nevyrovná žádný jiný kraj v České republice. I proto je jistě správné, abychom prohlídku územních okruhů jihočeské lidové architektury začali právě zde.

11.1 Hlubocká a zbudovská Blata

Severozápadně od Českých Budějovic, od Vltavy na východě až k rozvodí Vltavy s Otavou na severozápadě se prostírá rovinatá vlhká pánev. Od středověku zde vznikaly početné rybníky a rybníční soustavy. Největším rybníkem je Bezdrev u Zlivi (dnes druhý největší v Čechách), mezi další velké rybníky patří např. Dehtář, Volešek či Munický rybník. Na jihozápadě se dno kotliny jen velmi pozvolna zdvíhá k úpatí Blanského lesa, na severovýchodní straně pak přechází v mírně zvlněnou zemědělskou krajinu, ohraničenou lesnatými pásy Povltaví, resp. nejjižnějších výběžků Píseckých hor. Zdaleka viditelnou dominantou krajiny je zámek – někdejší hrad Hluboká, s nímž byla většina vesnic v dohledu majetkově svázána po celou dobu historie.

Hlubocká Blata jsou dnes známa především díky své jedinečné zděné architektuře z doby okolo poloviny 19. století. Starší generace zástavby byla, tak jako jinde v jižních Čechách, dřevěná. Domy mívaly roubené nabílené (někdy omítané) světnice a rozložitá střechy s polovalbou v bedněných štítech, které se nijak významně nelišily od dřevěné zástavby

jiných zemědělských regionů jižních Čech. Na mapách stabilního katastru z dvacátých let 19. století můžeme vidět poměr spalné a nespalné zástavby v rámci jednotlivých vesnic. I když to nemusí být zcela vypovídající ohledně převažujících stavebních konstrukcí, přesto nám to poskytuje určitý náhled na proces postupného „přezdívání“ blatských vesnic. Zatímco v jádrové oblasti Blat (Zbudov, Plástovice) a odtud směrem k jihu (Radošovice, Břehov) a k Českým Budějovicím na východ byly převažující stavby již v první třetině 19. století převážně zděné či alespoň omítané (jako spalné, tedy převážně dřevěné, byly vyhodnoceny vesměs jediné stodoly), ve vesnicích obklopených lesnatými pásmy v severní části regionu dosud přežívala zástavba převážně značená jako spalná (Kočín).

Starší dřevěnou zástavbu vesnic na hlubockých Blatech dnes již až na výjimky neznáme. Několik domů se zděným štítovým průčelím má zachované boční roubené stěny, jako např. chalupy čp. 11 a 14 v Malých Chrástanech, nebo dům čp. 5 v Lékařově Lhotě. Ojediněle se zachovalo i několik roubených či pilířových stodol (např. v čp. 1 v Malovicích, bohužel ohrožená, nebo v Radomicích).

V regionu se zachovalo několik starobyle vyhlížejících kamenných sýpek. Mají masivní stěny z kamenného zdiva, interiéry bývají prosvětleny jen úzkými štěrbinovitými otvory, čímž se na první pohled liší od staveb mladších z 19. století. Některé z nich mají vstupní šíje, typický stavební doplněk starší generace sýpek v jižních Čechách, podstřeší chránil dřevohliněný lepenec. Analogicky k podobným sýpkám na Písecku, v Pootaví a na Doudlebsku u nich předpokládáme větší stáří, jakkoli přesné datování zpravidla zatím neznáme. V ojedinělých případech mohou být snad i předbělohorského původu, nebo alespoň ze druhé poloviny 17. a z průběhu 18. století. Mezi nimi zvláště vyniká sýpka v čp. 1907 v Čes-

kém Vrbném na okraji Českých Budějovic. Další podobné se zachovaly např. v Municích (čp. 3, 4 a 9), Mahouši (čp. 26), Pištině (čp. 17 – s typickou šíjí), Plástovicích (čp. 3) či Zbudově (čp. 1).

Koncem první třetiny 19. století se stavební situace vesnic na hlubockých Blatech začala dramaticky proměňovat. Nástup zděné architektury nebyl stejnoměrný; dříve k němu došlo v jižní a jádrové oblasti Blat, později na severu. Doba největšího rozkvětu blatské architektury spadá do 40.–60. let 19. století. Při bližším pohledu je zřetelně patrné, že zdánlivě homogenní oblast se rozpadá do dvou svěbytných částí. Větší a známější je západněji položená zbudovská část. Kromě vesnic v centrální části Blat, v okolí Zbudova, byly zdejší tvorbou ovlivněny i vesnice na úpatí Blanského lesa a vesnice v mírně zvlněném kraji směrem na Týn nad Vltavou, s přirozeným centrem ve Dřítěni. Mnohem menší je hlubocká část na východním okraji regionu, po obou stranách řeky Vltavy mezi Hlubokou nad Vltavou a Českými Budějovicemi – především vsi Opatovice, Bavorovice a Munice.

Zbudovskou část Blat charakterizuje velmi výrazná architektura, která je nejspíše dílem několika anonymních zedníků s centrem působení ve Zbudově a Plástovicích.

V prvních desetiletích 19. století zde vznikaly dosud stavby nezdobené, výrazově velmi prosté, jak dokládá sýpka (z roku 1819) a dům čp. 7 v Pašicích, nebo sýpka v čp. 1 v Pištině. Starší zděné stavby z dvacátých let 19. století jsou vzácné, výrazově navazují na pozdně barokní domy v okolních městech a byly inspirací pro stavby s typickými „zvadlými“ volutami a širokými pilastry na Vltavotýnsku. Patří k nim krásný štít domu čp. 12 v Pašicích z roku 1824, nikoli nepodobný štítům mladší usedlosti čp. 26 v Purkarci. Další stavby z dvacátých a počátku třicátých let 19. století dosud nevykazují

→ Malovice, zanikající roubená stodola v usedlosti čp. 1 je jednou z posledních staveb svého druhu v blatském regionu (JP 2019).

← České Vrbné, archaická sýpka v usedlosti čp. 1907. Stavba nezjištěného stáří je nápadná díky strmé střeše s vysokými štíty a šterbinovitými větracími otvory (JP 2002).

← Pašice, sýpka v usedlosti čp. 7, datovaná 1819, je příkladem dosud prosté bezozdobné stavby z počátku 19. století (KK 2005).

jednotný ráz, jaký pozorujeme na stavbách vrcholného období (dům čp. 3 ve Zbudově s panelovaným štítem bez volut z roku 1825, dům čp. 6 v Sedlci s volně stáčenými volutami ve štítu, datovaný do roku 1832).

Pro vrcholné období, které můžeme sice s mírnou nadsázkou, ale právem charakterizovat jako „sloh hlubockých (zbudovských) Blat“, jsou typické krásně tvarované křídlové štíty (často překvapivě čistých forem), vycházející stylově již z architektury klasicistní a empírové. Charakteristickým výzdobným prvkem jsou voluty, „zavěšené“ na křídlech štítů a velmi těsně a geometricky precizně stáčené. Patu štítu člení plochý vlys buď v podobě slepé balustrády, nebo protínajících se kroužků. Pilastry či jen lizény nesou kladí se stylizovanými triglyfy, nad nimiž štíty vrcholí trojúhelníkovými, půlkruhovými či zvlněnými nástavci s obvyklým motivem Božího oka. Štíty bývají doplněny i jinými výzdobnými prvky – časté jsou kartuše s datováním či další prvky symbolického významu.

Rovněž přízemí bývají často členěná v čistě klasicistním duchu – typická je pásová bosáž a okna v půlkruhově zaklenutých nikách. Průčelí byla velmi pestře barevně řešená, přičemž barevnost se v průběhu času vyvíjela, až se ustálila na dnešní převažující okrovo-bílé kombinaci.

Téměř prototypovými stavbami „slohu hlubockých“ (zbudovských Blat) z doby okolo poloviny 19. století jsou ve Zbudově domy čp. 1 (datovaný 1850) a čp. 27; v Plástovicích domy čp. 1 (z roku 1857) a čp. 18 (z roku 1856); usedlost čp. 16 v Podešišti (z roku 1844), usedlost čp. 5 ve Vhlavech (z roku 1841), Záblatí čp. 20 a dům čp. 11 v Olešníku (z roku 1848), upravený na přelomu 19. a 20. století a novodobě zjednodušený. Stylově velmi čisté je i průčelí domů čp. 3 a 13 v Kočíně (z roku 1856); sýpka téže usedlosti nese znaky starší generace staveb. Silný vliv blatského slohu ukazuje průčelí usedlosti čp. 25 v Zalinách (z roku 1857), od Zbudova vzdálených vzdušnou čarou více než 25 km a ležících mimo blatskou oblast. Na opačnou severozápadní stranu lze za nejvzdálenější ohlas považovat usedlost čp. 5 z let 1838 a 1840 v Radčích u Vodňan.

Paralelně k tomu se objevují i štíty odlišně řešené. Spíše než o doklad vývoje slohového názoru se jedná o paralelní stylové proudy, reprezentované jinými řemeslníky. Většina těchto staveb nese sice některé z výše popsaných znaků, avšak celkově jsou jednodušší, bez pilastrů a postrádají slohovou čistotu. Některé stavby mají zlidovělé výzdobné prvky – k typickým patří větrací průduchy ve tvaru monstrance.

→ Pašice, pozdně barokní štít domu čp. 12 z roku 1824. Členění štítu pilastry a „zvadlými volutami“ je blízké mladší architektuře Vltavotýnska (JP 2002).

↓ Strýčice, čp. 3. Sýpka s bránou (z roku 1842) mají jednoduchý kulisovitý štít, avšak postrádají zdobnost klasických blatských staveb z padesátých let 19. století. Stáčení volut je obdobné jako na domě čp. 15 v Radošovicích (KK 2005, stav před poslední opravou).

← Olešník, průčelí domu čp. 11 z roku 1848. Členění štítu můžeme považovat za klasickou formu „blatského“ slohu se všemi podstatnými detaily – „zavěšenými“ volutami, vlysovým pásem s kroužky, architrávem s triglyfy a motivem Božího oka. Průčelí přízemí bylo upraveno asi na přelomu 19. a 20. století (JP 2001, stav před poslední úpravou a zjednodušením štítu).

← Zbudov, usedlosti čp. 27 a 1. Domy i brány jsou téměř shodně řešené, se znaky z klasického období architektury Blat z poloviny 19. století (KK 2014).

← Plástovice, usedlost čp. 1 z roku 1857 má jedno z nejbohatších průčelí ve vsi i v regionu (JP 2011).

↑ Kočín, usedlost čp. 13 z roku 1856 patří k nejpěknějším ukázkám blatského stylu v hraniční severní části regionu (JP 2014).

→ Malé Chrášťany, západní strana návsi s usedlostmi čp. 6, 5 a 4 (JP 2016).

→ Malé Chrášťany, chalupy čp. 10 a 9 (JP 2018).

← Podeřístě, dům čp. 16 a Zaliny, usedlost čp. 25: obě stavby, geograficky značně vzdálené, představují krajní výspy klasického blatského stylu, navíc v mimořádně čisté architektonické podobě (JP 2001).

592

← Radošovice, dům čp. 15. Jedno z nejkrásnějších jihočeských průčelí z pomezí blatského regionu a podhůří Blanského lesa s krajkovým štítem je datováno do roku 1863 (JP 2001).

Taková průčelí má celá řada domů v Plástovicích (čp. 24), Malých Chrášťanech (čp. 3, 5, 9), Vlhavěch (čp. 8 z roku 1850) i mnoha jiných vesnicích. Ikonickou stavbou je kovárna v Plástovicích. Výjimečně jsou rozšířeny plošné lemy štítů, jakoby vystřižené z papíru, což je prvek, který se objevuje i v oblasti podhůří Blanského lesa (Pištin čp. 1, Branišov čp. 29). Společným rysem téměř všech staveb jsou ovšem „zavěšené“, geometricky exaktně stáčené voluty. Běžné místní blatské produkci, ale i architektuře sousedního podhůří Blanského lesa, se vymyká překrásný dům čp. 15 v Radošovicích s jemnou plošnou, jakoby cukrářskou výzdobou, datovaný do roku 1863.

Výrazným prvkem průčelí usedlostí jsou brány. Kromě běžných klenutých vjezdů se vzácněji zachovaly také reprezentativní brány se štítovými nástavci, doplněnými oválnými kartušemi s malbami. Téměř identická je čtveřice bran v Podeřišti čp. 16, Vlhavěch čp. 5, Plástovicích čp. 18 a (mimo blatskou oblast) v Zalinách čp. 25, prozrazující spolu s obdobně řešenými průčelími práci téhož mistra.

V průběhu poslední třetiny 19. století se silný blatský sloh vytrácí a nově vznikající stavby (v některých případech

podélně orientované) již postrádají předchozí silný výtvarný náboj.

Ve výčtu tradiční architektury nelze opominout hospodářské objekty. Zvláště rozměrné stodoly vyjadřují někdejší bohatství zemědělských usedlostí. Starší roubené stodoly byly od poloviny 19. století nahrazovány stodolami pilířovými či zděnými. Ojedinělou stavbou je stodola v čp. 2 v Malých Chrášťanech se strmou valbovou střechou, působící nezvykle archaicky. Vaznicový „nůžkový“ krov bez hambálků, odvozený z Rankovy soustavy, ale brzdí příliš optimistické představy o velkém stáří této stavby.

Poněkud rozdílným stavebním vývojem prošly vesnice užší hlubocké části Blat. Nevelké území zahrnuje jen několik málo sídel, rozložených v rovině vltavské nivy mezi Českými Budějovicemi na jihu a výraznou terénní hranou s Hlubokou nad Vltavou na levém a Hosínem na pravém břehu Vltavy. Nebýt toho, že se jedná o území v porovnání s jinými oblastmi jihočeské lidové architektury skutečně nerozsáhlé, bylo by vhodnější považovat jej za svěbytný region.

Zástavba se zde v 19. století vyvíjela odlišně. Usedlosti postrádají slohové prvky a daleko více představují archi-

➔ Mahouš, domy čp. 26 z roku 1869 a čp. 11 z roku 1856 představují odklon od klasického blatského stylu k jednodušším formám štítů (JP 2001).

← Opatovice, kovárna se „zavěšenými“ volutami na štítu z doby okolo poloviny 19. století (JP 2014).

tekturu skutečně lidovou, s naivním architektonickým řešením i výzdobnými prvky. Nejlépe dochovanou vsí jsou Opatovice. Na severní straně ulicovité návsi se dochovaly usedlosti čp. 7, 11 a 12. Jejich jednotně řešená průčelí tvoří kulisy s oblé tvarovanými štíty. Dekor se omezuje na vykrajované lemy a nárožní bosáž. Usedlost čp. 21 v Bavorovicích má sevěrené dvouštitové průčelí s bránou s kulisovitými štíty. Průčelí dominuje plošný, opět jakoby vykrajovaný dekor.

Známa kovárna v Opatovicích z doby okolo poloviny 19. století je nejspíše dílem stejného zedníka jako sýpka v čp. 12 v Pašicích. Zajímavé průčelí má dům čp. 5 v Opatovicích z roku 1852, spolu s navazující bránou doplněný rozeklaným atikovým štítem s empírovými motivy.

Od třetí čtvrtiny 19. století mají domy již jen trojúhelníkové štíty, na nichž však stále nacházíme plošný dekor (v Bavorovicích např. čp. 4 a 59, oba z roku 1878). V Municích se okolo poloviny 19. století objevuje odlišný typ řešení kulisovitého štítu s volutami, stáčenými do širokých volných spirál (čp. 19 a 27). Pod vlivem zbudovského stylu vznikl naopak dům čp. 5.

V průběhu druhé poloviny 19. století se v Bavorovicích a Municích (více než jinde na Blatech), stavěly podélně orientované usedlosti s dlouhými uličními křídly s průjezdy. Patří k nim čp. 5 z roku 1869 v Bavorovicích, v Municích pak několik usedlostí s vysokým půdním polopatrem, provětrávaným sdruženými okénky. Pocházejí většinou až z počátku nebo první třetiny 20. století a mají zpravidla již univerzální eklektické fasády (čp. 1, 6, 9, 10 a 14).

Hlubocká Blata náleží nejen v kontextu jižních Čech, ale celé České republiky mezi regiony s nejlépe dochovanou tradiční architekturou. Dodnes se zde zachovalo velké množství hodnotných staveb, často v ucelených souborech. Vesnickými památkovými rezervacemi byly v roce 1995 prohlášeny Malé Chrástany a Plástovice, památkovými zónami jsou Břehov (1995), Mahouš (1995), Zbudov (1990) a Zvěřetice (1995) ve zbudovské části, resp. Bavorovice (1990), Munice (1990) a Opatovice (1990) v hlubocké části. Značný památkový potenciál si uchovaly i mnohé další vesnice, mezi nimiž musíme uvést přinejmenším Kočín, Vlhlavy a Českou Lhotu.

→ Bavorovice, usedlost čp. 21
s bohatě zdobeným dvouštitovým
průčelím (JP, 2014).

→ Munice, panoramatický pohled
do prostoru návsi (JP 2001).

595

← Opatovice, usedlost čp. 5
s atikovým štítem, odrážejícím
zlidovělé empírové motivy (JP 2014).

11.2 Blanský les a podhůří

Zavedené představy o jihočeské lidové architektuře spojují s oblastí hlubockých Blat (resp. její zbudovské části) také severní úpatí Blanského lesa, zdvihadající se ze dna blatské pánve. Podrobný pohled na architektonickou tvář vesnic, jejich historii i národnostní příslušnost obyvatelstva v době před druhou světovou válkou nás nutí tento stereotyp přehodnotit: severní pásmo Blanského lesa s nejslavnější jihočeskou vesnicí – Holašovicemi – je svébytným regionem.

Starší generace lidové architektury byla roubená, prakticky žádné dřevěné stavby se ale nedochovaly. Mapy stabilního katastru z dvacátých let 19. století ukazují zástavbu převážně ještě dřevěných vesnic s kompaktními, většinou trojbokými usedlostmi, dosti hustě řazenými.

K procesu postupné náhrady docházelo vesměs později než v níže položených úrodnějších oblastech. Ojedinelé se zde dochovalo několik kamenných sýpek, zatím nedatovaných, které vykazují archaické znaky (štěrbinovitá okénka, podkrovní lepence). Patří k nim především sýpka v čp. 15 v Holašovicích nebo v čp. 1 v Třešňovém Újezdci.

← Holašovice, sýpka u čp. 8 z roku 1861 s typickým kulisovitým štítem (JP 2004, stav před poslední úpravou).

→ Lipanovice, dům čp. 30 s plochým kulisovitým štítem, doplněným jen decentními volutkami a střídou výzdobou (JP 2002).

→ Dobčice, náves s usedlostmi čp. 3, 4 + 28 a 5 + 29, zastupujícími odlišné typologické a výtvarné řešení. Dům čp. 3 (vlevo) je součástí velké patrové čtyřboké usedlosti, zbývající usedlosti mají zachované dvouštitové uspořádání s bránami (vlevo výměnek a vpravo dům), avšak odlišným tvarovým řešením štítů (JP 2016).

Zatímco řada vesnic v severním podhůří a vnitřní kotlině Blanského lesa prošla završením přeměny za zděné již v první třetině 19. století, výše položené osady a samoty v západní části pohoří zůstávaly déle dřevěné. Spolu s přezdívaním docházelo ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století zvláště v západní části regionu k uzavírání usedlostí do čtyřboké podoby, někdy patrové – obvykle díky přestrojení a zastřešení průjezdu (návrati), čímž vzniká podélně orientované návesní křídlo, někdy patrové (Dobčice čp. 7 a 14, Radošovice čp. 8, 13 a 20, Zábory čp. 2 a 10). I ve „zděných“ vesnicích ale zůstávaly až do druhé poloviny 19. století roubené alespoň stodoly.

Dnešní vzhled většiny vesnic vznikl během několika vln přestaveb od třicátých let 19. až po začátek 20. století. Až do poloviny 19. století byly domy poměrně prosté, klasicistních forem, s polovalbovými střechami (výměnek čp. 28 v Dobčicích z roku 1848). Vrcholným obdobím zdejší lidové architektury pak byla šedesátá léta 19. století. Přestože kraj byl národnostně smíšený, výtvarná podoba vesnic po obou stranách někdejší etnické hranice je homogenní a lze na ní sledovat ovlivnění sousedními regiony – jak českojazyčným vnitrozemím (především hlubockými Blaty), tak dříve německojazyčnými regiony Českokrumlovska a jihovýchodního okraje Šumavy.

597

← Dobčice, dům čp. 32, detail
obnovené výzdoby štítu z roku 1865
(JP 2011).

Nejvýraznějším prvkem domů i sýpek zejména v severním podhůří byly velmi široké, obvykle zcela ploché kulisovité (později též trojúhelníkové) štíty. Štíty pokrývá štuková výzdoba (květináče, stromy života, věnečky, monogramy, betlémské hvězdy apod.), volně až nahodile rozmístěná v ploše štítů. Nejvíce staveb nalezneme v Holašovicích. Na východní a částečně i na západní straně návsi stojí řada usedlostí s kulisovitými štíty, vesměs ze šedesátých let 19. století (čp. 3, 4, 5, 7 + 31, 8, 17 a další). Podobné známe i z okolních vsí – Dobčic (čp. 4, 5 + 29, 32), Lipanovic (čp. 8, 30 a 34) či Záboří (sýpka v čp. 1).

Voluty na štítech buď chybí, nebo jsou jen drobné, volně stáčené (Dobčice čp. 4 z roku 1851, Lipanovice čp. 30). Podobnost s volutami na štítu domu čp. 15 v Radošovicích (viz hlubocká Blata) umožňuje spojit tyto stavby s osobností jednoho zedníka. Ojedinelou stavbou, stylově odvozenou z architektury hlubockých Blat s typickými těsně stáčenými volutami, je usedlost čp. 20 + 40 v Záboří.

Kromě domů s křídlovými štíty jsou hojně zastoupeny i stavby s prostými trojúhelníkovými štíty, často opět zdobenými volně „plovoucí“ štukovou výzdobou (Holašovice, Záboří).

Poněkud odlišný ráz má architektura v kotlině Netolického potoka (Stružky), oddělující Blanský les od Prachatické vrchoviny. Území, ležící na pomyslné kulturní křižovatce, bylo národnostně smíšené. Zatímco Vodice a Třešňový Újezdce byly vesnicemi s českou většinou, sousední Smědeček měl obyvatelstvo německé a Dolní Chrástany byly národnostně smíšené. Na celkovém vzhledu zástavby se to ale prakticky neprojevuje.

Ve Vodicích, rozložených okolo nevelké svažité návsi, převažovala v první třetině 19. století ještě dřevěná zástav-

ba. Ta byla posléze nahrazována stavbami zděnými, širokého typologického rejstříku. Zástavbu dnes tvoří většinou velmi mohutné usedlosti ze 60.–70. let 19. století, často uzavřené do čtyřboké podoby, popřípadě do skladby trojboké s bránou. Čtyřboké usedlosti mají nad průjezdem (návrstím) komorové polopatro či regulérní patro, a to i v případě, kdy je obytné stavení přízemní a má zachovanou štítovou orientaci (čp. 4 a 20). Další usedlosti mají valbové střechy bez štítů, s plně vyvinutým polopatrem či patrem (čp. 1, 2, 3 a 19 ve Vodicích, čp. 19 v Třešňovém Újezdci z roku 1866, čp. 19 ve Smědečku nebo čp. 17 a 18 v Dolních Chrástanech).

Vzácnější je i štítová orientace s bránou a jen výjimečně i sýpkou (čp. 18 ve Vodicích). Křídlové štíty se objevují také zřídka (kovárna ve Vodicích; dům čp. 20 v Třešňovém Újezdci). Ze Šumavy sem pronikají patrové domy s valbovou střechou bez štítu, vesměs s jednoduchou eklektickou fasádou (Smědeček).

Zatímco forma uzavřených usedlostí s patrovými domy je bezpochyby ovlivněná *Vierkanthofy* z Českokrumlovska a jihovýchodního okraje Šumavy, dekor na fasádách i forma křídlových štítů jsou nesporně ovlivněny architekturou severního podhůří Blanského lesa. Průčelí domů i štítů je členěno typickými horizontálními pásy s vlysem, jako by prostřihávaným či vytlačovaným (nejčastěji ve tvaru „esíček“). Časté jsou šambrány okolo oken s „penízky“ a dále zlidovělé ornamenty (kruhové či oválné kartuše s iniciálami či datováním, věnečky, srdíčka, „stromy života“, květiny apod.). Bizarně působí průčelí domu čp. 22 v Třešňovém Újezdci s mnoha nesourodými výzdobnými prvky a mladším „nádražním“ vaznicovým krovem.

Rovněž ve vnitřní kotlině Blanského lesa mezi Brlohem a Křemží, kde i v minulosti převažovalo české obyvatelstvo,

→ Vodice, usedlosti čp. 18 a 19 na jižní straně návsi. Levou usedlost tvoří pozdně klasicistní dům a dvoupatrová (sic!) sýpka z roku 1869, pravá (jako jedna z mála zděná už na mapě stabilního katastru z roku 1837) má dnes podobu uzavřené usedlosti, s datováním 1889 (JP 2012).

→ Vodice, uzavřená čtyřboká usedlost čp. 3 (z roku 1866). Nad podélně orientovaným návsním křídlem s průjezdem je nízké komorové patro (JP 2012).

→ Vodice, usedlost čp. 3. Typický motiv „penízkové“ šambrány s kytkou ve vrcholu a vodorovného pásu s esíčkovým vlysem (JP 1998).

← Záboří, zástavba návsi s přízemními i patrovými domy s křídlovými i trojúhelníkovými štíty (JP 2002)

← Třešňový Újezdec, dům čp. 22 s bizarní štukovou výzdobou z 2. poloviny 19. století a snad mladším vaznicovým krovem, který mu propůjčuje poněkud „nádražní“ vzhled (JP 2012).

← Třešňový Újezdec, patrové domy čp. 18 a 19 s regionálně typickou výzdobou – penízkovými šambránami, esíčkovým vlysem, věnečky a dalšími „plovoucími“ prvky (JP 2012).

600

← Jaronín, dům čp. 24 je příkladem prostého klasicistního stavení s polovalbovou střechou a střídavým dekorem (JP 2004).

je zástavba pestrá směrnicí vlivů sousedních regionů. Nejčastěji se zde setkáváme se střídými domy s trojúhelníkovými či lichoběžníkovými štíty, buď bez výzdoby, nebo s jednoduchým průčelím členěným lizénovými pásy a rámy. Ohlase lidové Českokrumlovské a jihovýchodního okraje Šumavy jsou přízemní i patrové uzavřené usedlosti (čp. 4 a čp. 24 + 25 v Rojšíně; čp. 16 ve Mříči). Sýpka s plochým křídlovým štítem z roku 1861 v čp. 21 v Rojšíně je ovlivněna stavbami ze severního podhůří Blanského lesa. Odlišně řešené křídlové štíty nalezneme sporadicky i v dalších vesnicích (Mříč, Stupná).

Stejně jako v jiných oblastech jižních Čech hrají významnou roli v obrazu vesnic hospodářské stavby, zejména stodoly, vozové kolny a chlévy, ve své dnešní podobě většinou z druhé poloviny či konce 19. a první třetiny 20. století.

Zejména v severním a západním předhůří Blanského lesa se dodnes dochovaly velmi hodnotné soubory lidové architektury. Bezpochyby nejznámější jsou Holašovice, od roku 1995 vesnická památková rezervace a od roku 1998 památka Světového dědictví UNESCO. Památkovými rezervacemi jsou od roku 1995 i Vodice a Záboří, památkovými zónami Dobčice (1990), Lipanovice (1990), Třešňový Újezdec (1995) a Rojšín (2005). Další zajímavé soubory lidové architektury představují vsi Smědeček a Dolní Chrášťany nebo městečko Lhenice.

→ Rojšín, štít mohutné patrové sýpky v usedlosti čp. 21 z roku 1861 (JP 2014).

↓ Rojšín, střídma, převážně štítově orientovaná zástavba na severní straně návsi (JP 2014).

11.3 Vodňansko

Na roviny hlubockých Blat navazuje na severozápadě kotlina v okolí měst Vodňany a Protivín, odvodňovaná řekou Blanicí a vymezená na severovýchodě a východě Píseckými horami, na severozápadě lesnatým pásmem mezi Pískem a Bavorovem a na jihu masivem Svobodné hory a Lomce.

Obdobně jako v jiných částech jižních Čech, zejména na sousedním Písecku a v Pootaví, se i na Vodňansku zachovalo několik archaických kamenných sýpek blíže neurčeného stáří (Krč čp. 23 a 24). Starší zástavba obytných domů

byla stejně jako jinde v jižních Čechách roubená – nabílené či „v kožichu“ omítané domy z nehraněných, nebo jen nahrubo opracovaných kmenů s prkennými štíty a zvalbenými střechami. Zvláště pěkný, autenticky zachovaný je dům čp. 1 v Milenovicích nebo chalupa čp. 11 v Nové Vsi u Protivína. Dům čp. 27 ve Chvaleticích má starobylé uspořádání s patrovou komorovou částí. Chalupa čp. 24 v Maleticích byla již částečně novodobě upravena.

Katastrální mapy ze třicátých let 19. století zachytily většinu vesnic již ve zděné podobě. Usedlosti na hlubokých parcelách v obvyklém trojstranném uspořádání mají přední část často značenou červeně – tedy jako objekty nespalné, zatímco stodoly byly většinou ještě dřevěné, což přetrvalo hluboko do druhé poloviny 19. století.

→ **Holašovice, panorama východní strany návsi. Naše patrně nejznámější vesnická památková rezervace je od roku 1998 památkou Světového dědictví UNESCO (JP 2011).**

← **Třešňový Újezdec, panorama návsi s kaplí. Jedna z méně známých, avšak mimořádně hodnotných a dobře dochovaných jihočeských vesnic, od roku 1995 památková zóna (JP 2014).**

Dnešní vzhled většiny vesnic je určován především dvěma výraznými etapami v 19. století. První vlna přestaveb proběhla ve 30.–50. letech 19. století, tedy poněkud dříve než v sousedních regionech. Charakteristickým rysem domů i sýpek jsou krásně tvarované křídlové štíty. Objevují se dvě varianty štítů, často na jediné usedlosti: výrazně konturované kulisovité štíty se zvednutými okraji křídel a několikaetážové štíty se zvlněnými okraji. Vrcholové nástavce štítů mívají někdy obrys trojlistu. Plochy těchto štítů jsou buď bez výzdoby, nebo je dekor jen střídmý, s věnečky či ratolestmi, téměř vždy však bez volut. Častá bývají vročení, psaná velkými číslicemi.

Průčelí usedlostí bývají doplněna klenutými bránami – někdy s atikovými nástavci. Nejzajímavější příklady se

dochovaly v Budičovicích. Patří k nim usedlost čp. 110 (dříve čp. 3) s domem z roku 1837, bránou datovanou 1834 a odlišně řešenou sýpkou. Bránu s podobně tvarovaným nástavcem má usedlost čp. 67 – dříve čp. 1. Podobně řešená je usedlost čp. 4 v sousedící vsi Skály (sýpka z roku 1833). Dvojice usedlostí čp. 22 a 23 ve Chvaleticích náleží svými štíty každá k jedné ze zmíněných stylových variant. Usedlost čp. 20 v Kloubu má štíty i nástavec nad bránou se zvednutými křídly. Několik dalších usedlostí v Kloubu (čp. 3 z let 1840 a 1843), Křteticích (čp. 7 z roku 1846) či Drahonicích má křídlové štíty ozdobené volutami.

Usedlosti čp. 14 v Lidmovicích, a zejména čp. 5 v Radčicích s přesně stáčenými volutami ve štítech můžeme považovat za vzdálené ohlasy oblasti hlubockých Blat. Kromě sta-

← **Milenovice, čp. 1. Ojedinělý příklad poloroubeného domu v kožichu s bedněným štítem a polovalbovou střechou (KK 2014).**

→ **Budičovice, panorama východní strany návsi s usedlostmi čp. 2 (dnes čp. 109) a 3 (čp. 110). Dům čp. 2, datovaný 1853, představuje příklad prosté klasicistní stavby s charakteristickou polovalbovou střechou, u domu stojí starší sýpka. Usedlost čp. 3, datovaná 1837, s odlišně řešenými křídlovými štíty, je typickým zástupcem lidové architektury Vodňanska. (JP 2002).**

↑ Kloub, usedlost čp. 20 s domem, sýpkou a bránou zdobí výrazně tvarované kulisovité štíty (KK 2014).

← Skály, sýpka datovaná 1833 a brána usedlosti čp. 4 představuje typický příklad zděné architektury Vodňanska (KK 2014).

→ Chvaletice, usedlosti čp. 22 a 23 na východní straně návsi reprezentují obě základní tvarové varianty štítů na Vodňansku (JP 2002).

→ Radčice, usedlost čp. 5 z let 1838 a 1840 s křídlovými štíty a bránou; průčelí přízemí bylo upraveno nejspíše na počátku 20. století. „Zavěšené“ voluty na štítech odkazují na vlivy lidové architektury blatského regionu (JP 2002).

605

→ Chvaletice, podélně orientovaná usedlost čp. 5 dosud uchovává čitelné členění na obytnou část (vlevo) a sýpku (vpravo), s portálem vjezdu uprostřed (JP 2002).

← Maletice, velké podélně orientované usedlosti čp. 1 a 2 s eklektickými fasádami (JP 2018).

← Maletice, arkádová kolna v usedlosti čp. 18 (JP 2018).

↓ Maletice, panorama severovýchodního rohu návsi s podélně orientovanou zástavbou velkých usedlostí, stylově od eklekticismu až po moderní slohy první poloviny 20. století (JP 2018).

→ Budičovice, panorama návsi – od roku 1995 vesnická památková zóna (JP 2002).

veb s křídlovými štíty se objevují i prostší stavby klasicistního rázu s polovalbovými střechami a lichoběžníkovými štíty, typické v širším okolí Písku. Takový je např. dům čp. 109 (dříve čp. 2) v Budičovicích, na jehož průčelí bylo obnoveno malované číslo popisné v ozdobném rámu.

V posledních desetiletích 19. a v prvních desetiletích 20. století poznamenala podobu vesnic na Vodňansku druhá významná etapa přestaveb, která mnohde převrstvila starší podobu sídel. Podobně jako v některých jiných částech jižních Čech (podhůří Blanského lesa, soběslavsko-veselská Blata, Třeboňsko) zde docházelo k otáčení orientace usedlostí zastřešením vjezdu (návratí), a tím ke vzniku podélného návsního křídla. V mnoha vesnicích se významně proměnil vzhled návsi, kdy bylo rytmické střídání štítů domů, sýpek a mezilehlých bran nahrazeno souvislými řadami oka-

pově orientovaných usedlostí, téměř moravského vzezření. Někdy v návsním křídle, značně dlouhém, vznikaly i další hospodářské či obytné prostory. Vzhled fasád se proměňoval v souvislosti s dobovým architektonickým názorem – od pozdního klasicismu přes eklektické formy až ke stylům rané moderny. Významnou součástí fasády se stávají i vjezdová vrata.

Velmi pěkným příkladem je usedlost čp. 5 ve Chvaleticích, jejíž rozdílně řešené okenní otvory v jinak symetrickém průčelí pod valbovou střechou prozrazují členění na dům a sýpku. Rovněž na západní straně chvaletické návsi stojí řada podélně orientovaných usedlostí (čp. 9, 10 a 46); podobné s eklektickými fasádami nalezneme v Radčicích (čp. 21, 22, 26, 27), Křtěticích či Kloubu (čp. 1).

→ Kloub, panorama návsi – od roku 1995 vesnická památková zóna (foto KK, 2014).

Téměř nenarušenou podobu s podélně orientovanou zástavbou různého stylového pojetí má neprávem opomíjená náves v Maleticích (čp. 1, 2, 12, 13, 14, 15 a 16). Další podobné usedlosti se dochovaly např. v Krči (čp. 7 a 13), Lidmovicích, Záblatíčku, Záboří a Žďáru.

Ve výčtu zajímavých staveb na Vodňansku nelze vynechat rozměrné stodoly uzavírající vnější obvod intravilánů a také další velké hospodářské stavby, zejména kolny. Arkádová kolna se segmentově zaklenutými vjezdy se dochovala např. v čp. 18 v Maleticích.

Budičovice, Kloub a Křtětice jsou od roku 1995 památkovými zónami mimořádných kvalit. Vysoké památkové hodnoty si ale uchovala i řada dalších vsí, zasluhujících památkovou ochranu. Mezi nimi nesmíme zapomenout v první řadě na půvabné Maletice, Chvaletice a částečně i Radčice. Jižně od Vodňan je vyhlášena krajinná památková zóna Libějovicko-Lomecko (1996), zahrnující i několik vesnic. [1]

11.4 Písecko

Na Vodňansko navazuje na severní straně bez zřetelného předělu oblast Písecka, která je dalším významným kulturním regionem jižních Čech. V užším slova smyslu ji můžeme vymezit jako kotlinu v okolí města a dolního toku Otavy a dále vyvýšené plato sevřené zaříznutými údolími Vltavy a Otavy. Na jihovýchodě se z kotliny Písecka zdvíhají zalesněné Písecké hory.

Na Písecku, stejně jako v navazujícím pásu Pootaví proti proudu řeky až k Horažďovicím, se zachovala řada starobylých staveb – nejčastěji sýpek ne zcela jasného stáří. Archaiské stavby vykazují řadu společných znaků: masivní kamenné zdivo, strmé štíty, štěrbinovitá úzká okénka („střílny“), šije před vstupy či malovanou nebo rytou výzdobu. Bezpochyby nejznámější takovou stavbou je sýpka v čp. 15 v Putimi, nápadná především svou geometrickou malovanou výzdobou nejspíše renesančního původu. Zajímavé je částečné vysunutí sýpky před vjezdovou bránu, což může ukazovat na její fortifikační funkci. Podobně před bránu je vysunutá sýpka v čp. 7 ve Staré Dobevi s vysokým štítem. Známa a velmi

↔ Smrkovice, sýpka u čp. 23 z roku 1646 s naivní rytou výzdobou (KK 2012).

[1] K. Kuča (ed.),
Krajinné památkové
zóny, 2015.

zajímavá je sýpka v čp. 23 ve Smrkovicích s naivní rytou výzdobou, datovaná do roku 1646. Starší jádro ze 17. či 18. století mohou mít i další sýpky, např. v čp. 11 ve Vrcovicích, upravená v první polovině 19. století. Sýpka v čp. 7 ve Vojníkově, rovněž předstupující před bránu, má velmi pozdně barokní půvabně tvarované kulisovité štíty bez výzdoby, snad z konce 18. či počátku 19. století. Mezi nejstaršími obytnými stavbami je třeba připomenout pozdně gotickou faru v Putimi.

Až do 18. století byla běžná zástavba převážně roubená. Na Písecku se již mnoho dřevěných staveb nezachovalo (Vlastec), pokud nejsou skryté pod obezdívkami. Proces náhrady roubených staveb zde nastal dříve než v jiných krajích jižních Čech. Již na mapách stabilního katastru je většinová zástavba usedlostí značena jako nespalná, roubené zůstávaly stodoly. Přesto se na Písecku ještě ve třicátých letech 19. století vyskytovaly vesnice s dominující dřevěnou zástavbou (Krašovice). Převažující dispozice usedlostí byla trojstranná, od konce 19. století se objevují i usedlosti podélně orientované se čtyřbokým uspořádáním (Putim, Kestřany).

Je přirozené, že v blízkém okolí Písku, který byl centrem Prácheňského kraje, byla architektura vesnic ovlivněna prosperitou města. V první polovině 19. století se zde rozvinul svérázný styl staveb, který pak vyvrcholil v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. Starší stavby (domy a sýpky) mívají jednoduše tvarované kulisovité štíty, obvykle bez výraznější výzdoby. Plocha štítů je buď zcela hladká, nebo členěná jen kapličkovou nikou, vročením či iniciálami. Typickým prvkem, určujícím vzhled mladších staveb ze šedesátých a sedmdesátých let 19. století, je římsa, v patě štítu oblokovitě vzdutá. Dalším typickým prvkem je plochý srpkovitý větrací otvor ve vrcholu štítu, rozdělený taškami nebo cihlami na více dílů.

Mimořádně půvabnou stavbou, sdružující tyto znaky, je sýpka v usedlosti čp. 11 ve Vrcovicích, datovaná do roku 1836. Podobně tvarované štíty má např. dům čp. 16 ve Chlaponicích nebo čp. 10 v Paměticích (zcela hladké bez ozdob či římsy). Celá řada obdobných štítů, dosud bez vzduté římsy, se zachovala v Krašovicích (čp. 7, 8, 9, 15, 16 a další).

Od čtyřicátých let 19. století se na štítech začíná objevovat bohatší výzdoba: pilastry, plastické lemy se „štrápci“, kartuše s datováním, šambrány či suprafenestry s empírovými vějíři (poloslunci). Tektonický aparát doplňují lidové prvky – srdíčka, věnečky, květináče („stromy života“) či stylizované lístky a větévky. Zpravidla nechybí ani typické vzdutí římsy v patě štítu. Mnoho staveb je připisováno zdejšímu nejznámějšímu zedníkovi Janu Panovcovi z Vrcovic (1841–1918). [2] S ohledem na jeho životopisná data je však zřejmé, že za jeho samostatné stavby můžeme považovat nejdříve objekty od poloviny šedesátých let 19. století. Jan Panovec tedy musel převzít svůj výtvarný rejstřík od neznámého předchůdce.

Staveb v tomto duchu je na Písecku, zejména v klínu mezi Vltavou a Otavou, dodnes zachováno mnoho. K časnějším příkladům náleží sýpka v čp. 4 ve Vojníkově, datovaná do roku 1842. Jedna z nejhodnotnějších staveb dožívá v Dolním Záhoří: dům čp. 6, datovaný 1865, má bohatě členěný štít podložený vzdutou římsou. Mimořádně pěkný štít z roku 1866, členěný půvabnou vykrajovanou výzdobou, s dominantním prvkem vějířových suprafenester má dům čp. 18 v Klukách. Mladší generaci domů s křídlovým štítem představuje mimořádně půvabná usedlost čp. 5 z roku 1879 v Kašíně Hoře. Velmi hodnotnou stavbou je i dům čp. 25 s bohatě členěným křídlovým štítem v Kostelci nad Vltavou. Průčelí člení pilastry a další klasicizující prvky. Vyklenutí římsy v patě

← Chlaponice, usedlost čp. 16
s jednoduchým kulisovitým štítem
(JP 2018).

← Krašovice, usedlosti čp. 8 a 9
s křídlovými štíty (JP 2018).

↔ Kestřany, dvě protilehlé strany návsi s podélně orientovanou zástavbou na sebe navazujících usedlostí (JP 2015).

→ Kluky, usedlost čp. 18. Dům, datovaný 1866, má patu štítu proloženou typickou vzdutou římsou (KK 2018).

611

štítu dokládá vliv lidové architektury Písecka, přesahující zde až na pravý břeh Vltavy.

Poněkud jiný stylový okruh představuje několik usedlostí s bohatě členěnými křídlovými volutovými štíty s výzdobou, která vzdáleně připomíná vzory z hlubockých Blat. Mimořádně půvabný dům čp. 7 v Dobešicích má volutový štít členěný pilastry a slepou balustrádou; vročení datuje stavbu do roku 1863. Stylově odlišný je dům čp. 7 ve vsi Třešně se soustřednými volutami a votivním zobrazením P. Marie, datovaný 1864. Další, výtvarně opět odlišný styl, reprezentuje dům čp. 17 v Krašovicích s bohatě členěným štítem (neobratně stáčené voluty, slepý vlys v patě štítu, pilastry a vějíř v nástavci).

Kromě domů s vykrajovanými štíty jsou pro Písecko (podobně jako pro navazující Blatensko, Březnicko a Mirovicko) typické pozdně klasicistní domy s polovalbovými

střechami a lichoběžníkovými štíty. I ty mohou nést bohatou štukovou výzdobu, jako např. dvojice podobně řešených domů čp. 1 v Dolních Novosedlech a čp. 44 ve Vlastci. Prostší štít má patrový dům čp. 4 v Tuklekách, s dvojité vzdutou římsou. Objevuje se i motiv širokého oblouku (slepé arkády), vloženého do plochy štítu (Dolní Záhoří čp. 22), typický spíše pro Mirovicko. Většina klasicistních domů má ale lichoběžníkové štíty bez výzdoby, lemované po obvodu římsou.

Průčelí usedlostí doplňují brány. Převládají prosté klenuté, někdy se skládanými vraty, ojediněle se ale objevují i brány složitěji komponované. Takovou je vjezd do usedlosti čp. 4 v Oslově se štítovým nástavcem, doplněným čučky. V bráně i sousední brance pro pěší jsou osazena pěkná vrata, skládaná „do slunce“. Ve výčtu tradičních staveb nelze opominout velké stodoly a kolny, výjimečně i arkádové, většinou až z poslední čtvrtiny 19. nebo z počátku 20. století.

Písecko náleží v rámci jižních Čech k regionům s dobře dochovanou tradiční architekturou. Zachovaly se zde nejen jednotlivé hodnotné památky lidové architektury, ale i celé vesnice, často jen minimálně narušené novodobými stavebními zásahy. Nejznámější a snad i nejatraktivnější jsou Krašovice, od roku 1995 památková zóna. Památkovými zónami jsou od roku 1995 i Putim, Smrkovice a Tuleky. V několika vesnicích v okolí Písku byla vyhlášena památková ochranná pásma (Brloh, Dolní Záhoří, Chlaponice, Oslov). Pozornost ale zasluhují i další vsi – Pamětice, Bošovice a unikátní urbanistický celek Nová Dobev, byť narušovaný nevhodnými úpravami.

→ Nové Kestřany, souvislá řada stodol vybudovaných na místě drobnějších hospodářských objektů (JP 2001).

← Oslov, brána usedlosti čp. 4 se skládanými vraty (JP 2000).

↓ Dobešice, usedlost čp. 7 se štítovým průčelím domu z roku 1863 patří k nejpůsobnějším stavbám na Písecku (KK 2012).

→ Krašovice, vesnická památková zóna, náves s domy čp. 15 a 17 (JP 2018).

↓ Kestřany, jedna z památkově nedoceněných vesnic Písecka, známá jedině díky unikátnímu souboru tvrzí a zámku. I samotná hmotově nenarušená náves vykazuje nemalé urbanistické hodnoty (JP 2015).

Znaky zděné architektury Písecka se v průběhu 19. století prosadily i v navazujícím zvlněném regionu Milevska. Objevují se tu výstavné zděné usedlosti, někdy i s křídlovými štíty a bránami. Nejznámějším souborem zděné architektury v okolí Milevska je Zahrádka. Mohutný dům čp. 6 vyniká pěkně tvarovaným křídlovým štítem, průčelí je bohatě členěno rámy. Kulturní vazbu na Písecko prozrazuje římsa, nad okny segmentově vzdutá. Do dvora vede brána se složitě tvarovaným atikovým nástavcem. Velmi pěkná je též brána v usedlosti čp. 5. Několik pozoruhodných staveb se dochovalo i v Kostelci nad Vltavou, odděleném jen zářezem Vltavy od protějšího Orlíku nad Vltavou. Domy čp. 22 a 25 s křídlovými štíty mají stylovou vazbu na Písecko ještě těsnější. Výjimečně se objevují i větší patrové zděné sýpky (Velká čp. 3).

Převažující zděná zástavba v okolí Milevska je ale poměrně mladá, většinou rovněž až ze závěru 19. a prvních desetiletí 20. století. Stavby mají obvykle jednotný ráz, často se zalamovanými štíty a jednoduchým historizujícím, nebo opožděně klasicistním dekorem (Velká). Zvláštním fenoménem jsou usedlosti čp. 2, 3 a 4 v Květově s bohatšími neo-renesančními štíty z počátku 20. století, postavené na místě vyhořelých roubených domů.

V celém regionu se dosud dochovalo velké množství hodnotných lidových staveb, často v ucelených souborech. Památkovými zónami byly v roce 1995 prohlášeny vesnice Květov a Zahrádka (1995). Památkové hodnoty si ale uchovaly i další vsi.

← Zahrádka poblíž Kostelce nad Vltavou, usedlost čp. 6 s bohatě řešeným průčelím (KK 2015).

↓ Květov, jedna z usedlostí s neo-renesančním průčelím (čp. 2), dokládající přežívání zdobných štítů v jižních Čechách až do počátku 20. století (KK 2006).

→ Dobronice u Bechyně, drobná usedlost čp. 7 s roubeným nabíleným domem a samostatně stojící komorou (JP 2018).

11.5 Bechyňsko a Vltavotýnsko

Jako klín proniká mezi oblasti jihočeských Blat členitá a lesnatá krajina okolo Týna nad Vltavou a Bechyně. Terénní reliéf určují hluboko zaříznutá údolí Vltavy a Lužnice a jejich přítoků, pro osídlení až na výjimky (Purkarec) nevyužitelná.

Mapování stabilního katastru z konce dvacátých let 19. století zachytilo většinu vesnic zhruba s vyrovnaným poměrem dřevěné a zděné zástavby. Bohatší zemědělské vsi prošly již procesem přeměny přední roubené části na kamenné či cihelné stavby (domy a sýpky) a dřevěné zůstávaly jen stodoly, popřípadě další hospodářské objekty. Ve více lesnatých odlehlých polohách na Bechyňsku ale ještě přetrvaly ve větší míře i roubené stavby obytné, často v ucele-

ných souborech (např. téměř celá jižní strana návsi v Černýšovicích, jihozápadní kout návsi v Nuzicích, téměř celá Bechyňská Smoleč), což naznačuje, že v procesu přezdívání mohly hrát významnou úlohu požáry.

Roubené stavby se dochovaly ojediněle dodnes. Archaiickým dojmem donedávna působil dům čp. 7 v Hněvkovicích na levém břehu Vltavy, sroubený z neohraněných nabílených kmenů. Nejznámější roubenou stavbou v regionu je půvabná chalupnická usedlost čp. 7 v Dobronicích u Bechyně. Dům s roubenou světnicí z hraněných trámů má polovalbovou střechu a vstřícně bedněnou lomenici ve štítu. Další roubený dům stojí v Poněšicích (čp. 4). Vzácně se dochovaly i roubené stodoly (Černýšovice, Hněvkovice na levém břehu Vltavy) nebo komory v čp. 23 v Doubravě.

K náhradě starších staveb za zděné zde docházelo o něco dříve než na sousedících soběslavsko-veselských

← Poněšice, roubený dům čp. 4 (JP 1999).

← Pořežánky, archaická sýpka u čp. 9, nápadná díky strmé vysoké střeše a šterbinovitým otvorům (JP 1999).

Blatech (rámcově o třicet až padesát let). Archaické sýpky z doby před rokem 1800 jsou zde, na rozdíl od okolních regionů, vzácnější (Líšnice čp. 3, Pořežánky čp. 9). Nejstarší známé datované stavby pocházejí již z počátku 19. století a mají velmi půvabně pozdně barokní až klasicistní štíty, odvozené od soudobé architektury v Bechyni. Jejich styl dosud není zcela jednotný. Patří k nim např. krásná usedlost čp. 30 v Hodonicích s domem datovaným 1804 (sýpka nese mladší vročení).

Ve 30.–60. letech 19. století se na Vltavotýnsku začaly prosazovat domy a sýpky s bohatými křídlovými štíty, opíjícími pozdně barokní a klasicistní formy. Bývají členěné širokými ionskými pilastry (podobně jako u nejstarších zděných staveb na hlubockých Blatech) a mají svěšená křídla se „zvadlými“ volutami. Štíty obvykle vrcholí trojlístými nebo segmentovými nástavci, k dalším výzdobným prvkům náleží vlys v patě štítů s protínajícími se kroužky.

Jeden z nejkrásnějších domů byl donedávna zachován v Purkarcí (čp. 26). Štíty domu i sýpky snad z roku 1844, členěné ionskými pilastry, doplňovaly typické „povadlé“ voluty. Obdobný je dům čp. 29 z roku 1857 ve Třitimi. Další skvostnou památkou lidové architektury Vltavotýnska představuje usedlost čp. 6 v Horních Kněžekladech. Dům i sýp-

ka mají podobně řešené štíty s kanelovanými pilastry, doplněné volnou štukovou výzdobou. Krásný štít vltavotýnského typu má sýpka usedlosti čp. 3 v Líšnici. Ohlas tohoto typu štítů můžeme pozorovat až v Pelejovicích u Dolního Bukovska (čp. 17 z roku 1860) nebo v Hodonicích u Bechyně (čp. 3 z roku 1867; sýpky v čp. 6 a 7).

Pro Bechyňsko je typický odlišný tvar štítů, obvykle poněkud jednoduššího obrysu. Charakteristickým prvkem jsou pravoúhle zalamované voluty, plocha je členěna lizénovými rámy nebo pilastry. Ke starším příkladům náleží dům čp. 36 v Hodonicích snad již z roku 1819. Štíty s pravoúhle stáčenými volutami má trojice domů čp. 4, 5 a 6 v Bechyňské Smolči ze šedesátých let 19. století. Pozdější domy někdy zachovávají pravoúhlé ukončení štítových křídel, avšak již bez volut.

Mladší generaci lidové architektury tvoří domy s jednoduchými eklektickými či secesními fasádami. Průčelí vrcholí trojúhelníkovými štíty (někdy zalamovanými), od přelomu 19. a 20. století nasazenými na půdních nadezdívkách. Svým vzhledem se blíží soudobým stavbám z oblasti severního Třebońska, Lomnicka a Lišovska, nebo nejmladší generaci staveb ze soběslavsko-veselských Blat. V devadesátých letech 19. století se zde objevují gotizující prvky (hrotitá

→ Hodonice, štít domu čp. 30 z roku 1804 s ještě barokně-klasicistními rysy (JP 1999).

→ Purkarec, usedlost čp. 26 snad z roku 1844. Dům, charakteristický pro Vltavotýnsko, má křídlový štít členěný širokými pilastry, s typickými „zvadlými“ volutami (JP 2001).

→ Třitím, dům čp. 29 se štítem „týnského“ typu (JP 1999).

← Horní Kněžeklady, dům čp. 6 se štítem „týnského“ typu (JP 1999, stav před poslední úpravou).

← Hodonice, usedlost čp. 3 (JP 1999).

← Krakovčice, sýpka v usedlosti čp. 2 z roku 1850 (JP 1999).

→ Pořežany, usedlost čp. 27, datovaná 1902 (brána je jistě starší). Typický příklad eklektického průčelí z přelomu 19. a 20. století, dosud bez půdního polopatra (KK 2018).

→ Předčice, usedlost čp. 8 s jednotně geometricky komponovaným průčelím (dům je datovaný 1931). Za pozornost stojí dvoubarevná kubizující vrata, na Vltavotýnsku vcelku obvyklá (JP 1999).

okénka, obloučková podřímší). Na průčelích usedlostí se významně uplatňují dekorativně skládaná, někdy barevná vrata. Nejvýznamnější soubory staveb z přelomu 19. a 20. století se dochovaly v Dobšicích východně od Týna nad Vltavou a Pořežanech.

Sporadicky jsou naopak zastoupeny usedlosti podélně orientované, s okapovou orientací návesního křídla se zastřešeným vjezdem (návratím). Několik se jich zachovalo v Bechyňské Smolči a Černýšovicích. Připomenout musíme opět velké hospodářské stavby – zejména stodoly. Mnohdy se na nich dodnes zachovaly místně typické keramické střešní tašky – „bechyňské háky“.

Bechyňsko a Vltavotýnsko je dodnes regionem bohatým na památky lidové architektury – zachovaly se nejen zděné stavby z průběhu 19. století, ale ojediněle i starší stavby roubené. V roce 1995 byla za vesnickou památkovou zónu prohlášena Bechyňská Smoleč. Mimořádně hodnotnou vsí, zatím však bohužel bez ochrany, jsou také Hodonice. Památkové hodnoty si uchovaly i další vsi – Líšnice, Pořežany, Dobšice či Rataje. Řada starších staveb charakteru lidové architektury se dochovala i přímo v Bechyni a v Týně nad Vltavou.

← Hodonice, severní strana návsi. Vesnice je velmi hodnotným souborem lidové architektury, dosud však bez plošné památkové ochrany (KK 2012).

↓ Bechyňská Smoleč, panorama severní strany návsi. Vesnice je od roku 1995 památkovou zónou (KK 2010).

620

← Rataje, stodola v usedlosti čp. 1 z roku 1905. Pilířová konstrukce má vyzdívky perforované rastrem otvorů v režném cihelném zdivu, cihelný dekor se objevuje i ve štítu (JP 1999).

→ Mažice, panorama typické blatské návsí (KK 2003).

11.6 Soběslavsko-veselská Blata

Mezi okruhy jihočeské lidové architektury je pravděpodobně nejznámější oblast soběslavsko-veselských Blat. Nevelké území lze vymezit od východu a jihovýchodu zhruba spojnici mezi městy a městečky Soběslav, Veselí nad Lužnicí a Dolní Bukovsko, od západu lesnatým pásmem Černické obory (oddělující Blata od sousedního Bechyňska) a od severu zvlněnou krajinou mezi Tábořem a Soběslaví.

Krajina Blat má téměř rovinný reliéf, zvolna se svažující do centrální vlhké pánve, odvodňované Bechyňským po-

tokem. Zde se prostírají vlastní „blata“ – rozsáhlá rašeliniště. Osídlení okolního prstence umožnilo ve 13. století vybudování Blatské stoky, která odvodnila vlhkou mokřinatou krajinu. Okolo vlastní pánve s rašeliništi postupně vznikl věnec několika vesnic, jejichž jména často poukazují na vlhké bažinaté okolí – Borkovice, Klečaty, Komárov, Zálší a Záluží. K Blatům řadíme i další vsi: Mažice, Sviny, Svinky a Vlastiboř; kulturní dosah regionu pak zasahuje ještě širší okolí s vesnicemi Debrník, Nedvědice, Hartmanice, Sedlíkovice a Pelejovice.

Zástavba soběslavsko-veselských Blat zůstávala dlouho dřevěná – déle než v jiných regionech jižních Čech vyjma Třeboňska. Zatímco v jižní části Blat (Sviny, Borkovice) přezdívaní značně pokročilo již během první třetiny 19. století

→ Mažice, sýpka usedlosti čp. 5, nepochybně staršího původu, s mladším křídlovým štítem (KK 2005).

← Komárov, sýpka u čp. 28 z roku 1863, patrně dílo Martina Patáka (JP 2011).

a podíl dřevěných a zděných staveb byl téměř vyrovnaný (roubené byly především stodoly), v severní části Blat roubená zástavba v této době ještě zcela dominovala (Záluží, Vlastiboř).

Staré blatské domy mívaly až do první poloviny 19. století roubené nabílené světnice a polovalbové doškové střechy. Dnes se zde již žádné nezachovaly, pokud nejsou skryté pod mladšími obezdívkami stěn (Komárov čp. 5). Dochovaly se však poslední roubené stodoly, které byly přestavovány z nespalných materiálů nejpozději. Starší stodoly mívaly nízké perny a nad vjezdem na mlat zvednutý pult doškové střechy, mladší pak již mají vysoké perny v celém půdorysu. V některých vsích (Pelejovice) stávaly i polygonální stodoly. Poslední roubené stodoly se dochovaly např. v Komárově (čp. 19), Svinkách (čp. 1) a ve Vlastiboři (čp. 21 a 30).

Nejstaršími zděnými stavbami na Blatech jsou sýpky, které zde ovšem nedosahují takového stáří jako v jiných částech jižních Čech (Písecko, Střední Pootaví). Charakteristickými prvky sýpek z doby před rokem 1800 jsou úzká štěrbinovitá okénka a často mívají mladší zdobné štíty. Mezi nejstarší stavby náleží bezpochyby i sýpka v čp. 5 v Mažicích.

Starší generace staveb se zdobenými štíty, charakteristickými pro soběslavsko-veselská Blata, pochází obdobně

jako na sousedním Bechyňsku ještě z přelomu 18. a 19. století. Velmi hodnotná je dvojice pozdně barokních sýpek ve Svinkách – v usedlosti čp. 1 s krásně tvarovanými křídlovými štíty, datovaná 1795, a sýpka v usedlosti čp. 3 z roku 1792. Další stojí v Klečatech (čp. 1 z roku 1802) a v čp. 4 v Komárově (z roku 1808).

Skutečný rozkvět zděné blatské architektury nastává až v první třetině 19. století v souvislosti s postupným přezdívaním původně dřevěných vesnic. Proměna blatských vesnic neprobíhala rovnoměrně. Jednou z prvních zděných vesnic byly Borkovice, které se dodnes od ostatních vsí na blatech liší nápadně vyšším podílem klasicistní architektury (dům čp. 19 z roku 1836 a sýpka v čp. 6). Z první poloviny 19. století pochází také několik sýpek s jednoduše, ale velmi působivě tvarovanými křídlovými štíty, někdy s volutami (Pelejovice čp. 16 z roku 1826 a čp. 11 z roku 1837, Sedlíkovice čp. 7, Zálší čp. 40 z roku 1819 a čp. 33 z roku 1837). Štít sýpky v čp. 17 v Pelejovicích odráží vlivy sousední oblasti vltavotýnské.

Dnešní ikonická podoba blatských vesnic se ale začala utvářet až v době po polovině 19. století a jejich proměna pokračovala až do počátku 20. století. Průčelí domů, sýpek i bran zdobí specifická směsice plastických prvků, použitých bez znalosti základních tektonických principů. Štíty

→ Komárov, usedlost čp. 8 na jižní straně návsi. Dům s jednoduchým štítem je datovaný 1861, sýpka 1864. Průčelí usedlosti si podnes uchovalo autentický vzhled, daný vrstvením historických omítek a nátěrů a drobnými opravami (JP 2011).

→ Klečaty, chalupa čp. 12 s datací 1840 se podobá dnes již neexistujícímu vlastnímu domu Jana Šocha v Zálší (JP 2011).

bývají nejen křídlové, s typicky „zhoupnutými“ okraji, ale i běžné trojúhelníkové s bohatou štukovou ornamentikou. Oblíbenými dekorativními prvky byly zejména pilastry (které ovšem nic nepodpírají), vlysy z protínajících se kroužků a obloučků a dále nejrozličnější lidové ornamenty (srdíčka, věnečky, trojlístky a čtyřlístky, květináče, stromy života, křížky, monstrance a další). Objevují se i prvky klasicistní a eklektické architektury (slepé arkády, bosáž, neorománská obloučková podřímsí), včetně prvků odvozených z industriální architektury, a nechybí ani vročení a monogramy.

Bohaté blatské usedlosti si nelze představit bez hospodářského zázemí (velké stodoly, kolny i další hospodářské stavby). Četná vročení umožňují učinit si představu o postupné náhradě roubených stodol většinou až na konci 19., nebo v první třetině 20. století. Mezi pozoruhodné stavby Blat náleží i kovárny, situované ve vnitřním prostoru návsi.

Jistě nejpůsobivější je kovárna ve Svinkách, doplněná zvonicí s barokizující střešní bání. Další dvě známé kovárny (Záluží čp. 1 a Mažice) mají střídme hmoty a štíty bez výzdoby, s typickým obloukem podsíně pracovního prostoru.

Představit ve zkratce nejvýznamnější stavby blatského stylu je velmi obtížné. Prakticky ve všech vesnicích v centrální části soběslavsko-veselských Blat (proti směru hodinových ručiček od severu Záluží u Vlastiboře, Vlastiboř, Sviniky, Komárov, Klečaty, Zálší, Mažice a Borkovice) i v některých okolních vsích (Hartmanice, Sedlíkovice, Pelejovice, Debrník) se dochovalo několik desítek staveb, představujících vrcholné památky zděné lidové architektury nejen v kontextu Blat, ale celých Čech.

V Záluží u Vlastiboře, které je díky své nevelké komorní návsi s rybníkem snad nejpůsobivější blatskou vsí, je nejvýraznější usedlost čp. 8 na horní straně návsi se sýpkou,

624

← Komárov, sýpka usedlosti čp. 5 v jihozápadním koutu návsi, datovaná 1862 (JP 2011).

← Záluží, usedlost čp. 8, jedna z ikonických památek soběslavsko-veselských Blat (JP 2018).

→ Klečaty, dům usedlosti čp. 13 – detail mladší atypické výzdoby domovního štítu z 2. poloviny 19. století (JP 2011).

→ Klečaty, sýpka u čp. 4, datovaná 1868. Chátrající povrch odkrývá starší nátěrová souvrství v pestrých barvách, značně se lišících od vžité „žluto-bílé“ kombinace (JP 2018).

→ Svinky, kovárna se zvoničkou – jedna z nejznámějších blatských staveb (JP 2011).

← Vlastiboř, autenticky zachované průčelí usedlosti čp. 36 (JP 2001).

datovanou 1861, a o sedm let mladším domem. Štít sýpky se stylově podobá sýpce v čp. 5 v Zálší nebo v čp. 38 ve Vlastiboři. Sousední čp. 9 z roku 1870 je příkladem uzavřené čtyřboké usedlosti s podélně orientovaným návesním křídlem a bohatou štukovou výzdobou. Charakter blatských usedlostí s bohatě zdobenými, většinou jen trojúhelníkovými štíty, si uchovaly též usedlosti čp. 3, 4, 5, 6, 7 a 11.

Vlastiboř má zcela odlišný charakter, daný dosti nepřehledným půdorysným uspořádáním. Kromě již zmiňovaných sýpek v čp. 38 a 39 stojí za připomenutí krásné průčelí usedlosti čp. 36 s domem, sýpkou a dlouhou ohradní zdí se slepou bránou (obdobná se zachovala v čp. 34). Sousední Svinky mají odlišný charakter; kromě překrásné kovárny se zvoničkou a dvojice starších sýpek z přelomu 18. a 19. století je zástavba spíše střídmější. V Debrníku vynikají krásně zdobená průčelí usedlostí čp. 7 a 31 (dům z roku 1886 a sýpka).

Nejznámější stavbou v Komárově je ikonická sýpka v usedlosti čp. 28 z roku 1863, považovaná za dílo Martina Patáka. Z mnoha dalších pozoruhodných staveb je nutné připomenout sýpku z roku 1862 v čp. 1, sýpku z roku 1862 v čp. 5 nebo usedlosti čp. 7 (dům 1888, sýpka podle vročení až 1892, možná však starší) a čp. 8 (dům 1861, sýpka 1864).

Krásnou, dobře zachovanou náves mají i sousední Klečaty. Mezi klasické stavby blatského slohu náleží např. usedlost čp. 2 (dům 1855 a sýpka z roku 1859), čp. 4 (sýpka s velmi bohatě členěným štítem z roku 1868), čp. 6 (sýpka a dům z roku 1861), čp. 13 (dům s atypickým členěním štítu a sýpka z roku 1862) a podélně orientovaná usedlost čp. 14 z roku 1886. Ke starší generaci blatských staveb patří chalupnická usedlost čp. 12 z roku 1840, pravděpodobně dílo Jana Šocha. Velmi podobně řešené průčelí měl jeho vlastní domek čp. 51 v nedalekém Zálší, který pocházel z téhož roku.

→ Klečaty, podélně orientované
průčelí usedlosti čp. 14 (JP 2011).

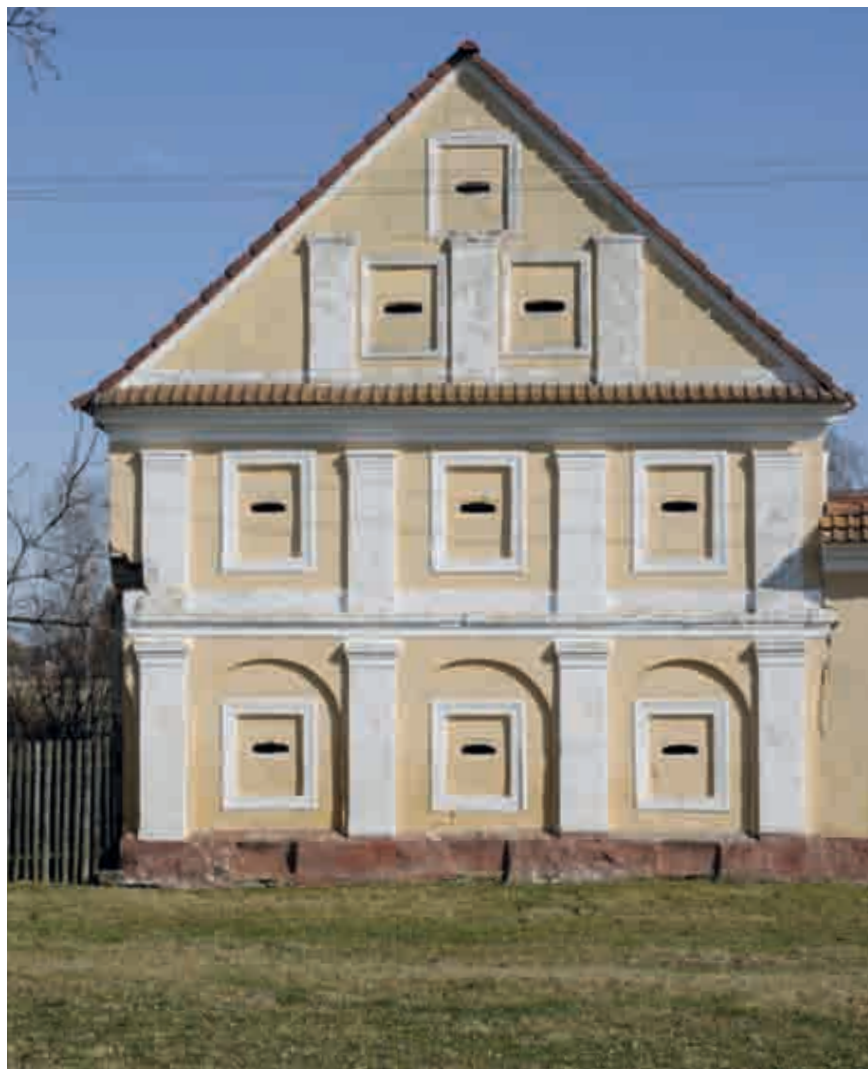
→ Komárov, panorama návsi
(JP 2011).

→ Svinky, panorama návsi v méně
známé blatské vsi, prohlášené
za vesnickou památkovou zónu
(JP 2011).

← Debrník, usedlost čp. 31
(KK 2005).

← Sedlíkovice, sýpka v usedlosti
čp. 16 s průčelím členěným pilastry
a vpadlinami (KK 2012).

V Zálší připomeňme krásné sýpky v čp. 3 (1857), čp. 5 (1862) a čp. 32 (1863) a domy čp. 5 a čp. 40 (z roku 1856). Poněkud skromnějším dojmem působí mezi blatskými vesnicemi Mažice, rozložené okolo rozlehlé návsi s rybníkem. K výjimečným dílům blatského stylu, patrně z ruky Františka Šocha, náleží usedlost čp. 10 (dům je datovaný 1864 nebo 1869, sýpka 1859).

Od osmdesátých let 19. století svérázný blatský sloh pomalu dozníval. Domy i sýpky mají již jen běžné trojúhelníkové štíty, výzdoba se redukuje a okolo přelomu 19. a 20. století se objevují i stavby s typickými půdními polopatry, prosvětlenými drobnými okénky. Postupně se prosazuje umírněný dekor – obloučková podřímsí a lemy štítů, gotizující hrotitá okénka ve štítech, zjednodušené secesní ornamenty a další. Řada zejména obytných staveb se dochovala např. v Sedlíkovicích (již na hranici se severním Třeboňskem), kde najdeme i mohutné patrové sýpky z doby okolo poloviny 19. století, s průčelími členěnými pilastry a obloukově završenými vpadlinami – čp. 16 a 17 z roku 1856), dále v Drahotěšicích (čp. 1, 15, 19 a další) či Borkovicích. Centrem pozdní blatské architektury se staly Nedvědice na severním okraji Blat, působiště Jana Patáka. K významným stavbám zde patří usedlost čp. 9 (dům je datovaný 1909, sýpka 1911) a čp. 33

s jednotně řešenou štukovou výzdobou (dům je datovaný 1921, sýpka 1912). Usedlost čp. 12 v Záluží u Vlastiboře vyniká již moderním průčelím s tvrdou omítkou, datovaným do roku 1928.

Zděná architektura soběslavsko-veselských Blat se už dlouhou dobu těší zájmu badatelů i veřejnosti a také památkové péče. Většina blatských vesnic se dodnes zachovala v téměř intaktní a velmi působivé podobě, jakou získaly na přelomu 19. a 20. století (a někde i dříve). Není divu, že zde nalezneme největší koncentraci plošně chráněných sídel v České republice: památkovými rezervacemi byly prohlášeny v roce 1995 vesnice Klečaty, Komárov, Mažice, Vlastiboř, Zálší a Záluží, památkovými zónami jsou Nedvědice (1995), Svinky (1995) a Debrník (2005). Vysoké hodnoty ale vykazují i další sídla, jež jsou zatím bez ochrany – zejména Borkovice, Drahotěšice, Pelejovice a Sedlíkovice.

→ Velechvín, dům čp. 33 zachovaný v procesu nedokončeného přezdívaní je jedním z posledních roubených objektů na Třeboňsku (JP 2001).

→ Mazelov, sýpka u čp. 15 s jednoduchým křídlovým štítem asi z padesátých let 19. století (JP 2001).

11.7 Třeboňská Blata

Na jihu a jihovýchodě přechází oblast soběslavsko-veselských Blat bez zřetelného předělu do krajiny severního Třebońska. Za pomyslnou hranici obou regionů můžeme považovat zhruba trasu silnice mezi Veselím nad Lužnicí a Ševětínem. Směrem na jih se rozprostírá unikátní rybniční krajina Třebońska, na kterou na západě navazuje mírně zvlněná krajina v okolí Lišova.

O starší lidové architektuře máme k dispozici jen minimum informací. Podobně jako na soběslavsko-veselských Blatech zde dlouho převažovala zástavba roubená, obdobného charakteru – domy s nabílenými světnicemi; stodoly s nízkými perny a doškovými střechami, někdy polygonální (Dynín, Bošilec). Jeden z posledních roubených domů dožívá ve Velechvíně (čp. 33). Proces přezdívaní dřevěných vesnic neprobíhal rovnoměrně. Většina sídel je na mapách stabilního katastru z konce dvacátých let 19. století zachycena se smíšenou zástavbou, kdy byly jako nespalné zakresleny přední díly usedlostí s obytnými domy a sýpkami, zatímco stodoly byly v převaze dosud spalné. Bližší pohled nám ale

ukazuje, že některé vsi (Stará Hlína, Mazelov, Bošilec, Přeseke) měly dosud významně zastoupené roubené domy, zatímco jinde (Novosedly nad Nežárkou) již převažovaly zděné.

Ani o podobě první generace zděné zástavby z doby před polovinou 19. století mnoho nevíme. Snad do 50.–60. let 19. století můžeme zařadit sýpku s jednoduchým křídlovým štítem a střídanou výzdobou u čp. 15 v Mazelově; obdobný štít sýpky u čp. 15 v Ponědrážce je datovaný do roku 1857. Poměrně vzácné křídlové štíty s neohrabaně stáčenými volutami má průčelí usedlosti čp. 16 v Lužnici, datované 1870. Dům čp. 13 z roku 1849 v Bošilci je vzdáleným ohlase lidové architektury vltavotýnské oblasti. Z doby okolo poloviny 19. století pochází několik mohutných patrových sýpek s průčelími členěnými pilastry a obloukově završenými vpadlinami (Bošilec čp. 13 a 21).

Zajímavé je rozšíření stavení bez štítů, zato s falešnými atikovými patry, která můžeme podle shodného architektonického členění zařadit rovněž do doby okolo poloviny 19. století. K nejzajímavějším patří druhé obytné stavení usedlosti čp. 13 v Bošilci, tvořící jednotně komponovaný celek s výše zmíněnou sýpkou a bránou. Domy čp. 21 v Bošilci, čp. 11 ve Lhotě (u Dynína) a čp. 16 v Mazelově mají atiky členěné zbytnělým obloučkovým vlysem. Ještě pozdně

← Lhota u Dynína, usedlost čp. 11 s průčelím členěným mohutným obloučkovým vlysem (KK 2015).

← Ponědrážka, usedlosti čp. 32 a 16 (KK 2015).

↓ Mazelov, usedlost čp. 1 je typickým příkladem mladé zděné architektury z první poloviny 20. století. Dům je datovaný 1911, shodně řešená sýpka až 1939 (KK 2005).

→ Mazelov, čp. 18 je další z mnoha usedlostí z první poloviny 20. století ve vsi. Dům je datovaný 1913, v bráně jsou osazena krásně skládaná vrata (KK 2005).

→ Horusice, usedlost čp. 36 z roku 1904 s eklektickými křídlovými štíty (JP 2001).

↓ Ponědrážka, vesnická památková zóna – východní strana návsi s usedlostí čp. 15 (KK 2015).

empírový ráz má sýpka drobné usedlosti čp. 16 v Ponědrážce s vysokým atikovým průčelím, členěným slepými okny se štukovými žaluziemi, datovaná do roku 1871.

Celkový ráz vesnic na severním Třeboňsku ale zásadně ovlivňují stavby pozdní generace jihočeské lidové architektury z konce 19. a z prvních desetiletí 20. století (nejmladší pocházejí až ze čtyřicátých let 20. století). Postupný vývoj domovního štítu nám umožňují sledovat četná vnoření.

Charakteristické jsou domy s trojúhelníkovými štíty, nasazenými na půdních polopatrech. V detailech se kromě jiných historizujících slohů (zejména neorenesance) projevují také gotizující prvky (hrotitá okénka), ovlivněné nesporně architekturou schwarzenberských hospodářských staveb. Zejména v severní části regionu, navazující na soběslavsko-veselská Blata, přežívá i volně „plovoucí“ lidový dekor (věnečky, hvězdy, srdíčka apod.). Štíty lemují obloučková nebo zubořezová podřímsí. Okolo přelomu 19. a 20. století se pak dekor zjednodušuje do geometrické formy, nebo se postupně ztrácí. Průčelí jsou členěna rámy, lizénami, bosáží, nebo jen vodorovnými pásy. Takto řešená průčelí pak vznikají i po celou dobu první republiky, a místy dokonce i během druhé světové války a v poválečném období.

Mladá zděná architektura z konce 19. a první poloviny 20. století se dodnes dochovala v relativně velkém počtu ve většině vesnic regionu. Povědomí o jejích hodnotách je však významně nižší než u blatské architektury. Památkovou rezervací byl roku 1995 vyhlášen Mazelov, památkovými zónami jsou od roku 1990 Bošilec, Dynín, Ponědrážka a Vitín. Vysoké památkové hodnoty a relativně nenarušenou zástavbu si uchovaly ale i mnohé další vsi – zejména Lhota u Dynína, Horní a Dolní Slověnice, Horusice, Záblatí, Lužnice a na hranici se soběslavsko-veselskými Blaty Drahotěšice.

11.8 Jižní Třeboňsko a Vitorazsko

Krajina v jižní části Třeboňské pánve až k úpatí Novohradských hor a k dnešní rakouské hranici (jejíž průběh zde vznikl až v roce 1920 po připojení malé části Vitorazska k Československu) má podobný charakter jako severní Třeboňsko. Rovněž zde vznikaly od pozdního středověku na bažinatém území rybníční soustavy, propojené sítí přírodních i umělých vodotečí. Podstatnou část území dosud pokrývají lesy. Z okrajů ploché pánve se zdvíhá nízká Chlumská pahorkatina, prostoupená žulovými skalisky a balvany.

Zástavba vesnic v rovinách jižní části Třeboňské pánve včetně Vitorazska byla po velmi dlouhou dobu roubená. Na mapách stabilního katastru z konce dvacátých let 19. století dominuje zástavba značená žlutě. Zděné stavby byly jednoznačně v menšině a nacházíme je spíše ve vesnicích mimo centrální území pánve. Půdorysné uspořádání usedlostí, a to již starých dřevěných, bylo velmi kompaktní, obvykle v podobě troj-, nebo častěji čtyřboké. Uzavřený půdorys usedlostí byl jistě formován i pod vlivem sousedního Rakouska, byť v tomto případě nemůžeme mluvit o skutečném *Vierkanthofu*, typickém pro podhůří Novohradských hor a Kaplicko. K přezdívaní roubených usedlostí docházelo v průběhu druhé poloviny 19. století i později a nezděná byla spojena i se změnou polohy celé usedlosti na nové stavenišť v hloubi parcely. Do dnešní doby se ale už prakticky žádné roubené stavby nedochovaly. Výjimku tvoří soubor seníků na třeboňských vlhkých lukách, bohužel v nedávné minulosti značně zdecimovaný (velká část staveb buď zanikla, nebo byla nahrazena nepříliš kvalitními kopiemi).

→ Blata u Nových Hradů, rozvolněná
zástavba dominikální osady
se čtyřbokými usedlostmi na vlhkých
lukách (KK 2006).

→ Mníšek, výrazově střídá
zástavba návsi (KK 2006).

→ Kojákovice, usedlost čp. 7
(JP 2001).

← Pístina, panorama návsi
(KK 2006).

← Lipnice, usedlost čp. 3 z roku 1908 s atikovým polopatrem (JP 2001).

Ojedinelé starší zděné objekty nalezneme spíše v okrajových částech regionu (např. v Bukové při hranici s Novohradskem). Dnešní podobu vesnic určuje téměř výhradně velmi mladá, střídmapodobá architektura uzavřených usedlostí, většinou až z konce 19. a prvních desetiletí 20. století. Čelní stranu uzavírá buď ohradní zeď s bránou, nebo podélně orientované křídlo se zastřešeným návratím, vložené mezi dvojici štítů bočních křídel.

Na rozdíl od severněji položených regionů působí stavby konzervativněji, bez půdních nadezdívek, čemuž odpovídají i prostá bezozdobná průčelí. Ta buď postrádají jakékoliv členění, nebo jsou členěna jen lizénovými rámy, plochými lemy okolo štítů, popřípadě nárožní bosáží či okenními šambránami. Častým prvkem jsou kapličkové niky ve štítu, iniciály a vročení. Bohatší výzdoba je jen zcela výjimečná a obvykle postrádá tektonickou logiku (Kojákovice čp. 11 z roku 1898, čp. 64 z roku 1883 a čp. 72 z roku 1899).

V jihozápadní části regionu, v širším okolí Borovan, se ojediněle objevují i čtyřboké uzavřené usedlosti, nepochybně ovlivněné *Vierkanthofy* Novohradského podhůří. Pěkným příkladem je usedlost čp. 3 v Lipnici, s valbovými střechami a čelním křídlem s nízkým polopatrem. Čelní stěna patra přesahuje i na stranách ve formě atiky, průčelí je členěno rámy a nese vročení 1908.

Relativně mladé zástavbě jižního Třeboňska nebyla dosud věnována dostatečná pozornost. Lapidární hmoty a střídmapodobá světlá průčelí usedlostí s trojúhelníkovými štíty a podélně orientovanými křídly dodnes určují vzhled mnoha vesnic i celé krajiny Třeboňska. Vesnice Kojákovice, Lutová, Pístina, Příbraz a Žíteč byly v roce 1990 prohlášeny památkovými zónami, nenarušenou hmotovou skladbu si ale uchovaly i mnohé další vsi, např. Buková, Lipnice či Hrachoviště.

↑ Krnín, zadní brána usedlosti
čp. 3 s pozdně gotickým ostěním
(JP 2004).

← Krnín, štít domu čp. 1 s částečně
odkrytou bohatou sgrafitovou
výzdobou (JP 2012).

11.9 Doudlebsko a Kouty

Další z pozoruhodných regionů lidové architektury, tradičně označovaný jako Doudlebsko, se prostírá jižně od Českých Budějovic až k podhůří Slepíčích a Novohradských hor, podle řek Malše a Stropnice. Západní okraj tvoří údolí Vltavy. Krajina na severním a východním okraji Doudlebska je spíše rovinatá až mírně zvlněná, směrem k jihu pak nabývá na členitosti.

Pohled na mapy stabilního katastru ukazuje, že k přeměně dřevěné zástavby ve zděnou došlo na Doudlebsku podstatně dříve než jinde v jižních Čechách. Většina staveb byla zakreslena jako objekty nespalné, ačkoli zejména v členitějších odlehlých oblastech byly zastoupeny i stavby dřevěné. Roubené zůstávaly po většinu 19. století stodoly.

Doudlebsko, zejména území jižně od Českých Budějovic a mikroregion zvaný Kouty (mezi Zlatou Korunou a Kamenným Újezdem), náleží k nejvýznamnějším oblastem výskytu předbělohorské architektury v rámci celých Čech. Průzkumy přinášejí stále nové poznatky o našich nejstarších stojících venkovských stavbách i nové nálezy domů či sýpek z doby pozdního středověku a raného novověku.

Naším dosud nejstarším známým vesnickým domem, bohužel v nedávné době zničeným, byl čp. 1 v Mirkovicích. Dům s roubenou jizbou, opatřenou povalovou klenbou nekovitého profilu, byl datován do dvacátých let 15. století. [3] Mimořádně pozoruhodný je dům čp. 3 ve Žďáru s roubenou světnicí a kamenným patrovým komorovým blokem, střechu podpírá mladší konstrukce na způsob podstávky. [4]

Kamenné stavby – domy s patrovými komorovými díly i samostatně stojící sýpky – nesou řadu archaických znaků: kamenické články s okosenými hranami či jednoduchou profilací, rytou výzdobu omítky či sgrafito (často překvapivě náročné), vysoké strmé štíty, někdy s cihelným dekorem, v případě sýpek pak štěrbinovitá okénka, někdy s vně rozevřenými špaletami. Kvalita kamenických prvků i výzdoby dokládá bohatství, vysokou kulturní úroveň a vyspělost regionu v době před třicetiletou válkou.

Ikonickou památkou naší nejstarší vesnické architektury je dvorec čp. 3 v Krníně. Na severní straně dvora se zachoval dům s patrovým komorovým dílem s několika pozdně gotickými portálky a unikátním lepencem v podkrovní komoře sýpky, datovaným na přelom 15. a 16. století. V usedlosti se dále dochovala druhá, zhruba o sto let mladší věžová sýpka. Obě sýpky (mladší samostatně stojící a starší, která je součástí domu) svírají mezi sebou bránu, kterou lze v případě potřeby kontrolovat střílnovitými otvory. Zadní vjezdová brána má v našem vesnickém prostředí naprosto jedinečně profilované gotické ostění.

Protější usedlost čp. 1 je sice méně nápadná, avšak neméně pozoruhodná. I zde se dochoval pozdně gotický dům s patrovým komorovým dílem, v době renesanční doplněný o křídlový etážový štít s mimořádně bohatou sgrafitovou výzdobou.

[3] J. Havlice,
L. Kodýdek, D. Šnejd,
Průzkumy památek,
2014.

[4] D. Šnejd,
Průzkumy památek,
2013.

Další pozoruhodnou usedlostí je dvorec čp. 1 v sousední Štěčce s impozantním renesančním domem a sýpkou s etážovým renesančním štítem z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 16. století. V nedalekých Radosticích se dochoval asi největší z dvorců (čp. 1). Stavebně komplikovaný areál nese kromě řady pozdně gotických stavebních prvků (portálky) také zbytky sgrafitové výzdoby. Renesanční jádro má dům čp. 2 v Čertyni; domy s patrovými komorovými díly ze 16. století se zachovaly v Opalicích (čp. 11), Děkanových Skalinách (čp. 13), Přísečně (čp. 3) či Záluží (čp. 1); další ještě čekají na své objevení.

Častější než domy jsou samostatně stojící sýpky. Jistě nejznámější je sýpka v čp. 1123 (dříve čp. 23) v Rožnově na jižním okraji Českých Budějovic s renesančním panelovaným štítem a sgrafitovou výzdobou, datovanou do roku 1564. Pozoruhodné sýpky archaických prostých tvarů s vysokými štíty se dále dochovaly v Opalicích (čp. 10), v Horním Třeboníně (čp. 1), Záluží, Mirkovicích (u zbořeného domu čp. 1) a také v již zmíněném Rožnově (čp. 1131, 1128 a čp. 1266) – a jistě i v dalších lokalitách. Připomenout musíme také působivý soubor dvou gotických kamenných bran v Čertyni po stranách usedlosti čp. 10.

O mladší zástavbě z druhé poloviny 17. a z 18. století máme jen minimum informací; snad se zde nadále stavěly domy s roubenými světnicemi a patrovými komorami. Mladší zděná architektura z první i druhé poloviny 19. století je na Doudlebsku většinou výrazově zcela strohá. Domy mají obvykle hladké trojúhelníkové štíty. Jedinými výzdobnými prvky, zjemňujícími strohý vzhled usedlostí, jsou ploché lemy okolo štítu, lizénové rámy, okenní šambrány nebo kapličkové niky ve štítech. Jen ojediněle se objevují vročení a nápisy, popřípadě jednoduchý dekor (věnečky). Významným souborem klasicistní i mladší zděné architektury, ve své až

puristické strohosti velmi působivým, je Čertyně s ulicovitou návší, lemovanou bílými domovními štíty. Blansko u Kaplice má prostornou náves, obestavenou podélně orientovanými usedlostmi.

V městečku Besednici je zachována řada domů s jednoduchými klasicistními kulisovitými štíty, členěnými obvykle jen plochým lemem a lizénovými rámy. Některé (čp. 63) vyrůstají z jednoduchých klasicistních či empírových atik, napodobujících falešná patra. Řada domů má ovšem zachovaná starší roubená jádra. Zlidovělé empírové atiky mají i domy ve Svatém Janu nad Malší (čp. 47 a 72). Bohatší průčelí s křídlovými štíty jsou na Doudlebsku poměrně vzácná. Výjimečné jsou usedlosti v Zalinách (čp. 25 z roku 1857) a Střížově (čp. 17), bezprostředně ovlivněné architekturou jinak dosti vzdáleného regionu hlubockých Blat.

V průběhu druhé poloviny 20. století bylo mnoho z nejhodnotnějších a nejstarších staveb neúdržbou dovedeno na samý pokraj zániku (Štěčce čp. 1, Opalice čp. 10); poškozeny a zdecimovány byly i jiné významné památky (Radostice čp. 1). Tragédií pro naše kulturní dědictví je zmíněný nedávný zánik našeho nejstaršího známého vesnického domu čp. 1 v Mirkovicích.

Přes nepříznivý novodobý vývoj se na Doudlebsku stále zachovala řada unikátních staveb a výjimečně i celých vesnic. Památkovými zónami jsou vsi Čertyně (1990), Krnín (1995), Mirkovice (1995) a Rožnov (1990). Značný památkový potenciál mají i mnohé další lokality – zejména Štěčce, Opalice nebo městečko Besednice.

→ Štěkře, kamenná boží muka
pozdně gotického tvarosloví patří
neodmyslitelně ke starobylému
koloritu vsíky (JP 2019).

← Besednice, klasicistní zástavba
městečka (KK 2012).

→ Čertyně. Výrazově prostá scenerie
zástavby ulicové návsi, v níž se skrývá
řada mimořádně starobylých staveb
(JŠ 2012).

→ Krnín, dům čp. 3. Pozdně gotický sedlový vstupní portálek do síně (JP 2004).

↓↓ Čertyně, dvojice gotických bran po stranách usedlosti čp. 10 (JP 2012).

→ Krnín. Celkovou atmosféru intravilánů doplňují kromě hospodářských staveb také kamenné ohradní zdi zahrad (JP 2012).

→ Krnín. Usedlost čp. 3. Vlevo pozdně gotický dům, do návsi obrácený sýpkovým blokem z přelomu 15. a 16. století, vpravo o sto let mladší samostatná sýpka. Obě stavby „flankují“ vjezdovou bránu (JP 2012).

639

11.10 Střední Pootaví

Historický Prácheňský kraj sahal od bavorských hranic na Šumavě až téměř k Příbrami. Za skutečné jádro Prácheňska jako regionu lidové architektury můžeme považovat Střední Pootaví, tedy území podél řeky Otavy zhruba mezi Sušicí na západě a Strakonice na východě, s přesahem až téměř k soutoku s Blanicí. Na severu je toto jádrové území vymezeno zvlněnou krajinou v okolí Nepomuku, resp. rozvodím mezi Otavou a Lomnicí. Jižní okraj tvoří první podhorská pásma Šumavy, kde plynule navazuje na Podlesí, částečně se s ním prolíná a splývá.

Mezi Horažďovicemi a Strakonice má krajina charakter téměř bezlesé pahorkatiny, prostoupené četnými rybníky. Typickým prvkem krajiny jsou skupiny žulových balvanů na mezích a chlumech, tarasy podél cest a další stopy kultivace kamenité země.

Střední Pootaví si dodnes uchovalo svéráznou, archaicky vyhlížející architekturu, v porovnání s jinými regiony jižních Čech zcela prostou. Situace na mapách stabilního katastru z konce třicátých let 19. století ukazuje vesnice již v převaze „nespalné“, někde i včetně stodol (Mnichov, Svěradice). To však ještě neznamená, že by se v kraji nevyskytovaly stavby roubené. Ojedinelé domy s roubenými nabílenými nebo omítanými světnicemi, postavenými někdy z neopracovaných kuláčů, se dochovaly především v okrajových částech regionu (Černíkov čp. 7, Řesanice čp. 12 a 23), častěji pak v šumavském předhůří (Dobršíň čp. 8 a 17). Mnoho staveb má roubené světnice skryté pod kamennými či cihelnými plentami, takže na první pohled nejsou patrné. Mohou

se však projevit okny „utopenými“ z vnějšího pohledu v nikách, nebo přesahujícími zhlavími trámů (Střelskohošťická Lhota čp. 27).

Ve Středním Pootaví se dochovala řada staveb – sýpek i domů –, které svým archaickým vzezřením naznačují možné veliké stáří, v některých případech až z předbělohorské éry. Počtem i hustotou pozdně středověkých či raně novověkých staveb se tak tato oblast řadí mezi nejvýznamnější regiony České republiky. V mnoha vesnicích dodnes stojí řada archaických, dosud většinou přesněji nedatovaných kamenných sýpek, se šterbinovitými větracími otvory. Řada z nich je vybavena vstupními šíjemi. Vysoké strmé štíty, starobylé konstrukční prvky krovů a stropů i další detaily umožňují dataci již do období pozdního středověku. Nejznámější z těchto sýpek, postavená krátce po polovině 15. století, stojí u čp. 9 v Radošovicích. [5] Na první pohled se jí podobá sýpka u čp. 1 v Modlešovicích, i když s jednodušším vnitřním uspořádáním. Sýpka v čp. 9 v Mnichově má ve vrcholu strmého štítu větrací otvor ve tvaru střilny. Další archaicky působící sýpky dosud neurčeného stáří se zachovaly v Břežanech (čp. 42), Dobršíně (čp. 13), Droužeticích (čp. 11, 15 a 16), Chanovicích, Makarově (čp. 10), Svěradicích, Těchonících (čp. 29) a v mnoha dalších vesnicích. Ojedinelé, zejména v západní části regionu a v šumavském podhůří, jsou zachovány domy s patrovými sýpkovými komorami. Mezi nejvýznamnější patří čp. 1, 8 a 9 v Dobršíně.

Mladší zděná zástavba je výrazově zcela prostá až strohá a v podstatě vylučuje přesnější slohové datování. Domy mají bezozdobná nabílená průčelí a neoddělené trojúhelníkové štíty s větracími či podávacími otvory, charakteristickým rysem jsou okénka vložená do segmentově zaklenutých nik (někdy je ve štítové stěně jen jediné okno). Téměř exemplárním příkladem je usedlost čp. 4 ve Střelskohošťické

640

← Modlešovice, sýpka u čp. 1 s mnoha archaickými stavebními znaky, dlouhodobě zdevastovaná (JP 2001).

→ Radošovice u Strakonice, domy čp. 16 a 17 s přesně stáčenými volutami ve štítech (JP 2013).

[5] D. Šnejd, J. Hansová, Průzkumy památek, 2016.

→ Dobruška, usedlost čp. 13
s archaicky vyhlížející sýpkou
(JP 2004).

→ Střelskohošťická Lhota, usedlost
čp. 4 se sýpkou a domem s jediným
oknem v průčelí, vsazeným do niky, je
typickým příkladem tradiční zástavby
Prácheňska (JP 2015).

Lhotě. Nejvýznamnější soubory této strohé, avšak působivé architektury se zachovaly v Čejeticích, Klínovicích, Mnichově, Únicích na Strakonicku a zejména Střelskohoštické Lhotě, Černíči, Dobršíně a Čepicích na Horažďovicku a Sušicku.

Vzácněji se objevují i stavby s křídlovými štíty, většinou jen střídmy (Makarov čp. 18 a 19; Čejetice, sýpka v čp. 11, Dobršín čp. 3 a 6). Do plochy křídlových štítů je někdy vepsán oblouk slepé arkády (Mnichov čp. 26, Modlešovice čp. 28), nebo jsou členěny jen horizontálně římsou (Břežany čp. 1, 3 a 4, Strážovice, Žďár). Pouze v blízkém okolí Strakonice se objevují i stavby se zdobenými křídlovými štíty, časťtým motivem jsou přesně stáčené voluty. Několik usedlostí se dochovalo v Radošovicích (čp. 1, 16 a 17), v Droužeticích (čp. 16), Hradci (čp. 62), Makarově (čp. 3) a Modlešovicích (čp. 15). Štít členěný pilastry má dům čp. 5 ve Velkých Hydčicích.

Výjimečnou stavbou je dům čp. 42 ve Svěradicích na Horažďovicku s krásným, ladně tvarovaným štítem s pozdně barokní až klasicizující výzdobou. Atypické štíty má i usedlost čp. 24 ve Střelskohoštické Lhotě, nebo čp. 28 v Mnichově (stupňovitě uspořádaný). Zcela ojedinělý je pak maloměstský dům čp. 25 ve Štěkní s bohatě řešeným barokním štítem, nepochybně ovlivněný existencí panského sídla.

Nejmladší generace lidové architektury je charakterizována prostými staveními, buď s jednoduchými eklektickými fasádami (někdy i s historizujícími štíty), nebo s charakteristickými detaily z režného cihelného zdiva. Zejména na Strakonicku a zvláště v jeho východní části se objevují i velké podélně orientované usedlosti, obdobné jako v navazující oblasti Písecka a Vodňanska.

Na celkovém vzhledu vesnic se neodmyslitelně podílejí lapidární hmoty nabílených kamenných hospodářských

← Svěradice na Horažďovicku, dům čp. 42 s vzácnějším bohatě členěným štítem (JP 2004).

← Makarov, dům čp. 18
s jednoduchým křídlovým štítem
(JP 2005).

→ Čejetice, usedlost čp. 8 na západní
straně návsi má předzahrádku
atypicky před sýpkou (JP 2001).

↗→ Střelskohoštická Lhota.
Malebný „kamenný“ kolorit vesnic
dotvářejí ohradní zídky a lapidární
hmoty hospodářských staveb –
zde v prostoru rozparcelovaného
vrchnostenského dvora (JP 2015).

↑ Dobruška u Sušice, panorama východní části návsi ve vesnické památkové rezervaci (JP 2004).

← Těchonice, usedlosti čp. 28 a 29 utvářející typickou scenerii vesnic Prácheňska (JP 2004).

← Čejetice, jedna z donedávna velmi hodnotných vesnic Pootaví (JP 2001).

staveb (stodoly, kolny), střídme kulisy bran a v neposlední řadě kamenné ohradní a tarasní zdi (někdy dosud s drnovanými korunami), vytvářející malebná zákoutí (Střelskohošťická Lhota). Zajímavým objektem je průjezdná kolna v čp. 4 ve Velkých Hydčicích. Místy se zachovaly typické vysunuté předzahrádky s charakteristickým cihelným ohrazením (Makarov, Čejetice, Klínovice).

V celém regionu se dodnes dochovalo velké množství hodnotných staveb, mnoho vesnic ale bylo již poškozeno novodobými stavebními zásahy. Bezesporu nejhodnotnější vesnicí je Dobruška mezi Sušicí a Horažďovicemi, roku 1995 prohlášený za památkovou rezervaci. Památkovými zónami jsou Břežany (1995), Hradešice (1995, poněkud sporné hodnoty), Chanovice (2005), Řesanice (1995) a Velké Hydčice (1995). Významné architektonické a urbanistické kvality si uchovaly i Radošovice, dále pak Mnichov, Makarov, Klínovice a Droužetice na Strakonicku a především Střelskohošťická Lhota a Černíč na Horažďovicku, resp. Čepice na Sušicku. Za zmínku stojí i kvality dobře dochované kulturní krajiny s mezemi, remízky, úvozy a kamennými tarasy či hromadami balvanů.

11.11 Volyňsko

Na jih od úvalu Otavy se zdvíhají první kopce Šumavského podhůří, na východě sahající až téměř k Netolicím. Malebná, členitá krajina je odvodňovaná říčkami Volyňkou a Blanici a jejich přítoky. Prakticky celé území si dodnes uchovalo nenarušený ráz podhorské kulturní krajiny a patří k významným regionům lidové architektury, v porovnání s jinými oblastmi mimořádně typologicky, konstrukčně i výtvarně pestře a různorodě.

Nejstarší generaci představují archaické stavby, výjimečně i z doby pozdního středověku nebo raného novověku. Oblast výskytu starobylé roubené i zděné architektury sem přesahuje z níže položeného Středního Pootaví. Zastoupeny jsou jak domy s patrovými komorovými díly, tak samostatně stojící sýpky.

Dům čp. 4 ve Vitějovicích je na první pohled nenápadný, jeho hmotové rozložení ale přesvědčivě ukazuje na dispozici s patrovými komorami. Roubená světnice byla datována na skloněk 15. století. Bývalá rychta čp. 15 v téže vsi bohužel zanikla. Mezi domy s roubenými omazanými světnicemi a patrovými komorovými díly náleží také čp. 5 a 18.

Archaické znaky (především patrový komorový díl) má i mohutný zděný dům čp. 1 v Blanici u Bavorova, navenek ve své klasicistní úpravě nenápadný. Pozoruhodná kamenná patrová sýpka stojí za domem čp. 11 v Hracholuskách, další samostatně stojící jsou v čp. 22, 23 a 54. Do dvora usedlosti čp. 11 ve Dvorech u Husince vede brána s pozdně gotickým profilovaným ostěním. Mlýn čp. 34 v Těšovicích má zajímavý štít, snad ještě v jádru renesanční.

→ Hracholusky, sýpka za domem čp. 11 (JP 2003).

Jednou z nejznámějších lidových staveb v regionu je mlýn v Hoslovicích. Nejstarší částí unikátně dochovaného areálu je opět kamenný patrový komorový blok, mladší horní světnice je roubená z nehraněných kmenů. Mnoho hodnotných domů s roubenými světnicemi a patrovými komorovými díly, byť mladší generace, se zachovalo v okolí Husince, zejména v Lažišti. Nejznámější a nejpěknější z nich je čp. 15 se značně komplikovanou dispozicí. Ve štítu rozložitě polovalbové střechy je pavlač, odkazující již na šumavské vlivy. Roubené světnice a patrové komorové bloky mají i další domy – čp. 16, 17 a 20.

Archaickou dispozici má nevelký dům čp. 5 v Libotyni s roubenou světnicí z nehraněných kmenů a s patrovými komorami. Zajímavý je dům čp. 6 v Trhoníně u Vimperka, který má horní komoru situovanou v patře nad světničkou ve druhém traktu po boku roubené světnice, a dům čp. 32 v Buku se složitější dispozicí. Také v případě těchto domů odkazují široké polovalbové střechy (a u domu v Buku i štítová pavlač) na vlivy ze Šumavy a Pošumaví. Kromě uvedených nejzajímavějších domů se v regionu dochovala i řada dalších roubených staveb (Němčice).

Proces náhrady starších roubených staveb neprobíhal rovnoměrně. Níže položené vesnice na severním Volyň-

sku byly přezdívány již od počátku 19. století a mapy stabilního katastru z třicátých let 19. století zde zachytily většinu zastavby již nespalnou, zatímco vesnice v podhorském území zůstávaly dřevěné po celé 19. století. Na většině území byly starší stavby přestavovány v době okolo poloviny 19. století, což koresponduje s vrcholným obdobím zdejšího svérázného stylu lidové architektury.

Volyňsko je dnes známé především díky jedinečné architektuře s bohatě zdobenými štíty. V regionu pracovalo několik zedníků, kteří vtiskli svým stavbám nezaměnitelné rysy. Díky tomu můžeme vysledovat nejméně čtyři až pět stylových okruhů a časových vrstev lidové architektury ze 40.–60. let 19. století, vzájemně se prolínajících.

Starší generaci reprezentuje slavná hospoda čp. 4 z roku 1843 v Miloňovicích s křídlovým volutovým štítem. Ve štítu jsou nahodile rozmístěné naivní plastické štukové reliéfy dvou medvědů (?), selky se sedlákem a džbánek a nápis „DNES SE SENKUGE ZA PENIZE W ZEGTRA DARMO“. Miloňovická hospoda předznamenává trend, který se pak opakuje v architektuře v širším okolí Volyně v díle dalších tvůrců.

Tím nejznámějším z nich je Jakub Bursa (1813–1884), jehož dílu byla v nedávné době věnována značná pozornost. [6] K typickým znakům Bursova díla patří zejména

← Smrčná, dům čp. 1 patří k dosud neprozkoumaným stavbám s potenciálem značného stáří (JP 2013).

← Vlachovo Březí, kovárna čp. 21 je považována za nejstarší doložené dílo Jakuba Bursy (JP 2013).

→ Miloňovice, štít někdejší hospody
čp. 4 (JP 2013).

→ Jiřetice, usedlost čp. 4 patří
k nejznámějším Bursovým dílům
(JP 2013).

647

obsáhlé nápisy, objasňující neortodoxním pravopisem okolnosti vzniku domu – jméno stavebníka, stavitele i jméno zedníkov. Štítů bývají nejčastěji křídlové s neobratně stáčenými volutami, kontrastujícími s exaktními volutami z oblasti Strakonicka (Radošovice) nebo hlubockých Blat. Ne všechny Bursovy stavby ale mají štítů křídlové: několik objektů má typické šumavské polovalbové střechy, jimž odpovídá i lichoběžníkový tvar štítů. Členěné jsou stylizovanými pilastry, „baňatými“ polosloupky, nebo jen lizénovými rámy a doplňují je naivní plastické prvky: andílci, Boží oko, nástroje Kristova umučení (Arma Christi), střapce, stromky nebo prvky upomínající na provozovanou živnost (kovářské nářadí apod.).

Nejstarším Bursovým dílem je štít kovárny čp. 21 ve Vlachově Březí z roku 1840. Většina staveb je datována do čtyřicátých a padesátých let 19. století. Patrně nejznámějším dílem je usedlost čp. 4 v Jiřeticích s domem, patrovou sýpkou a bránou s křídlovými štítů. Nápis na domovním štítu uvádí kromě vnoení 1843 také podpis samotného auto-

ra – „PODPISOWATEL MENA GE GAKUB BURSA“. Druhým dílem Jakuba Bursy v Jiřeticích je usedlost čp. 12 s domem, sýpkou a bránou. Z roku 1848 pocházejí dvě známé brány v usedlostech čp. 4 a 18 v Předslavicích, doplněné štítovými nástavci a nápisy. Další ikonickou stavbou je usedlost čp. 11 z roku 1855 ve Dvorech na Prachaticku. Průčelí bylo ovšem razantně upraveno v letech 1919–1921 v neorenesančním duchu. [7] Usedlost čp. 6 z roku 1845 v Libotyni s mohutným patrovým domem a bránou byla v detailech výzdoby pozměněna, stejně jako usedlost čp. 27 z roku 1847 v Bušanovicích.

Výraznou plastickou výzdobu nacházíme i na domech s trojúhelníkovými či lichoběžníkovými štítů. Mezi nimi musíme zmínit dům a sýpku čp. 9 z roku 1847 v Dolních Nakvasovicích, kovárnu čp. 24 z roku 1842 v Libotyni nebo hospody čp. 23 z roku 1842 v Radhosticích a čp. 15 z roku 1843 v Kovaníně.

Tak jako v případě jiných významných mistrů, bývá i Bursovi připisována celá řada staveb, u nichž nelze au-

648

[7] O. Fibich a kol., Jakub Bursa a jihočeská vesnická architektura, s. 186–187.

← Dvory, usedlost čp. 11, dílo Jakuba Bursy z roku 1855, výrazně upravené v letech 1919–21 (JP 2013).

→ Libotyně, štít bývalé kovárny čp. 24 z roku 1842 (JP 2013).

torství dnes ověřit, nebo je přinejmenším sporné. Odkázání jsme obvykle na stylový rozbor, i když jednotlivé výzdobné prvky si od sebe mohli zedníci kopírovat nebo se jimi inspirovat. To může být příklad krásné, jednotně komponované dvouštitové usedlosti čp. 35 z roku 1842 v Jiníně. Usedlost vykazuje prvky typické pro Bursovu tvorbu (datační nápis), ovšem jiné postrádá (voluty), a naopak má štíty členěné vpadlinou s dvojicí polosloupů. Tento zvláštní prvek (obdélníkové pole uprostřed křídlového štítu s dvojicí nebo čtveřicí polosloupů) je společným znakem řady staveb v širším okolí Volyně ze čtyřicátých a padesátých let 19. století. Nacházíme jej např. u domů čp. 24 v Černěticích, čp. 17 a 19 v Nišovicích, čp. 11 v Rači u Volyně (s datováním 1859) a u několika staveb v překrásné vesnici Zechovice u Volyně (sýpka čp. 8, dům čp. 17 a kaple). Dům čp. 2 v Litochovicích má ve štítu jen vpadlinu bez sloupků, s novodobým naivním obrazem.

Bursovi je někdy připisována usedlost čp. 5 v Buku, jejíž štít má však s Bursovy stávkami společné jen neob-

ratně stažené voluty. Podobné znaky vykazuje etážový štít domu čp. 13 v Bušanovicích.

Výtvarně odlišný trend můžeme v následujícím období sledovat často v týchž vesnicích. Domy ze 60.–70. let 19. století mají krásně tvarované etážové štíty, členěné po renesančním způsobu horizontálně i vertikálně na jednotlivá pole. Výzdoba bývá jemnější; ve štítech se často objevují kartuše, určené pro obraz světce. Nejpečnějším příkladem je dům čp. 9 v Zechovicích s reliéfem sv. Antonína Paduánského z roku 1866. Podobně – byť střídmeji – je řešen štít a nástavec nad bránou u čp. 24 v Zechovicích, dále domy čp. 4 v Černěticích (1860), čp. 29 v Němčicích a čp. 5 a 11 v Přehovicích. V případě domu čp. 11 ve Svaryšově se oba trendy setkávají.

Další skupinu tvoří domy s jednoduchými křídlovými štíty, členěnými pilastry, s náznakem volut (někdy jen terčů). Štíty vrcholí trojlistými nástavci. Typickými zástupci jsou domy čp. 7 a 8 v Zechovicích. V podhorských vesnicích se

← Předslavice, usedlost čp. 4 s bránou (JP 2013).

→ Zechovice, pohled na hlavní frontu štítových průčelí návsi s usedlostmi čp. 8 a 9 (KK 2005)

← Buk, usedlost čp. 5 (JP 2013).

→ Nahořany, panorama štítových průčelí usedlostí na východní straně návsi (JP 2013).

rovněž objevují křídlové štíty, ovšem jejich pojetí je podstatně střídmější. Často mají jednoduše konturované obrysy, plocha je buď bez výzdoby (Nahořany, Lažiště), nebo jen jednoduše členěná (Hracholusky, Vitějovice). Průčelí mnoha usedlostí doplňují klenuté brány, nezřídka doplněné štítovými či atikovými nástavci.

Okolo přelomu 19. a 20. století vznikaly na Volyňsku již jen prosté domy bez výzdoby, nebo s jednoduchými eklektickými detaily, někdy s dobově typickými vaznicovými krovy.

Volyňsko patří mezi pokladnice lidové architektury nejen v rámci jižních Čech díky množství hodnotných staveb – roubených i zděných, od pozdního středověku po velmi bohatou vrstvu se zdobenými štíty z doby okolo poloviny

19. století. Kromě jednotlivých staveb si tradiční ráz, nenarušený novodobými zásahy, uchovaly i některé vesnice. Roku 1995 se staly památkovou rezervací Nahořany. Jistě nejhodnotnější vesnicí Volyňska jsou krásné Zechovice, od roku 1995 památková zóna. Památkovými zónami jsou od roku 1995 také vsi Jiřetice, Koječín, Lažiště, Libotyně a Vitějovice. Vysoké kvality si ale uchovaly i mnohé další vsi – Přechovice, Miloňovice a další. Hracholusky byly bohužel poškozeny ničujícími urbanistickými zásahy, dodnes se zde však zachovalo množství hodnotných staveb.

11.12 Podlesí

Svérazným regionem lidové architektury jižních Čech je oblast vklíněná mezi Střední Pootaví a centrální oblast Šumavy, zhruba od údolí Volyňky a Spůlky na východě až po Velharticko a hranice bývalého Prácheňského kraje na západě. Někdy je nazývána Podlesí a na rozdíl od Šumavy měla vždy české osídlení.

Malebná, novodobými civilizačními vlivy prakticky nedotčená oblast Pošumaví má členitý terénní reliéf. Tradiční lidová architektura zde spojuje vlivy z níže položeného vnitrozemí s prvky typickými pro Šumavu. Zástavba zůstá-

vala po dlouhou dobu roubená, i když na mapách stabilního katastru z třicátých let 19. století vidíme zejména ve vsích v území přiléhajícím ke Střednímu Pootaví nezanedbatelný podíl objektů zakreslených jako stavby nespalné. Roubené stavby často vykazují archaické konstrukční zvyklosti (srub z nehraněných kuláčů).

Starší generaci lidové architektury tvoří domy s roubenými světnicemi a kamennými komorovými bloky, někdy i patrovými. Pozoruhodné doklady se zachovaly např. v Rohanově (čp. 21) či Kváskovicích (čp. 6). Ve Zdíkovci v usedlosti čp. 4 stojí archaická zděná sýpka, předstupující před bránu.

Běžná vesnická zástavba byla až do poloviny 19. století tvořena dispozičně tradičními domy, sroubenými z nehraněných kmenů, často obkládaných šindelem (někdy zdobně

← Zechovice, zástavba ve východní části vesnice s usedlostmi čp. 15 až 17, součást vesnické památkové zóny (JP 2017).

→ Zvíkov u Zámýšle, šumavský dům čp. 3 s typickou štítovou pavlačí a zvoničkou (JP 2004).

← Stachy, šumavský dům čp. 68 (KK 2005).

→ Chvalšovice, výjimečně komplexně zachovaná pošumavská usedlost čp. 8 (JP 2004).

←↙ Chvalšovice, autenticky zachované domy čp. 7 a 9 (JP 2004).

652

→ Chvalšovice, památkově hodnotná zástavba vesnice bez památkové ochrany s domy čp. 15, 16 a 9 (JP 2004).

seříznutým), nebo prkny. Ze dřeva se zvláště v okolí Stach prokazatelně stavělo ještě okolo poloviny 19. století, a to zcela tradiční technologií. Mladší domy bývají někdy postaveny již z hraněných trámů.

Vzhledem k šířce domů je běžné dvoutraktové uspořádání (někdy se zděným druhým traktem). Typickým prvkem bývají rozložitě polovalbové střechy s velkými přesahy na všech stranách. Štítů jsou předsunuté na vykonzolovaných zhlavích stěnových trámů a stejně jako na šumavě mívají někdy zapuštěnou pavlač v hloubce přesahu štítu, někdy zakrytou laťovou mřížkou. Stejně jako u šumavských domů se v hřebeni střechy objevuje zvonička (Zahrádka čp. 1, Zvíkov čp. 3).

Dodnes se zde zachovalo relativně velké množství tradičních stavení, některá ve vysokém stupni autenticity. Nejznámější z domů, v Chalupách (Stachy čp. 101), byl bohužel v nedávné době nahrazen kopií. Vynikající památkou lidové architektury je dům čp. 3 ve Zvíkově u Zámýšle. Mohutné roubené stavení šumavského vzezření má štítovou pavlač a v hřebeni široké polovalbové střechy zvoničku. Ve vysoce autentické podobě dožívá dům čp. 1 v Ostružně.

Nejpočetnějším a nejhodnotnějším souborem lidové architektury jsou Stachy s okolními osadami. V centrální části na dně kotliny (vlastní Stachy) vyniká zejména krásný dům čp. 64 se štítovou pavlačí a dům čp. 77, sroubený z mohutných kuláčů, se štítovou stěnou krytou ozdob-

← Strašín, hmotově dobře dochovaná náves s hodnotnou zástavbou (JP 2004).

ně vyřezávaným šindelem. Z dalších domů v centru vsi stojí za připomenutí čp. 67 a 68. Velmi pěkná je dvojice domů čp. 95 a 96 v Michalově, dům čp. 105 v Šebestově (se zvoničkou ve střeše), čp. 129 na Vyšehradě (rovněž se zvoničkou ve střeše), čp. 52 v Říhově, čp. 100 (původně s pavlačí ve štítu) a čp. 190 (se šindelovým pokrytím stěny) v Chalupách.

Dalšími hodnotnými lokalitami jsou blízký Rohanov (čp. 18, 20, 26 a 49), Čábuze (čp. 6, 12, 15, 21, 27), Kváskovice (čp. 25 a 29), Strašín (čp. 29 a 46) a Chvalšovice (čp. 7, 8, 9 a 15). Jednotlivé stavby se dochovaly v mnoha dalších vsích – Zdíkovci (čp. 4), Masákově Lhotě (čp. 78), Řetenicích, Mladíkově (čp. 8), Zvíkově (čp. 2), Mlýnech, Malči (č. ev. 2), Kunovicích (čp. 6), Petrovicích u Sušice (čp. 13 a 22), Javoříčku (čp. 3), Zahrádce u Čachrova (čp. 1) či v městečku Velharticích (čp. 82 a 101).

Zcela ojedinělým příkladem výstavné zděné předbělohorské architektury je bývalá rychta čp. 1 v Nezdicích. V zadní části domu se dochoval patrový komorový blok se stěnami zdobenými sgrafitem, téměř shodným, jaké se zachovalo na nedalekém vrchnostenském dvoře Frymburk.

Mladší zděná architektura je nevýrazná. Jak ukazuje mapy stabilního katastru, v níže položených vsích v oblastech hraničících se Středním Pootavím docházelo k přezdívání již od počátku 19. století. Domy z průběhu 19. století bývají většinou bezozdobné, s hladkými fasádami členěnými nanejšvší lízenovými rámy, kryté polovalbovými střechami. Jen výjimečně se objevují i jednoduché kulisovité štíty (Částkov čp. 7). Zajímavostí jsou dřevařské dvojdomy v Nové Dlouhé Vsi, dnes již bohužel z valné části zmodernizované.

Za nespornými architektonickými i urbanistickými hodnotami mnoha lokalit značně pokulháva jejich památková ochrana. Od roku 1995 jsou památkovou rezervací Stachy (resp. jen nepatrná část jádra vsi), památkovými zónami Chalupy a Kváskovice. Několik maloměstských staveb se zachovalo i na území městské památkové zóny Velhartice (1992). Vysoké kvality ale vykazuje řada dalších lokalit, které by ochranu zasluhovaly – Rohanov, Čábuze, Zvíkov, Strašín, a zejména Chvalšovice.

11.13 Blatensko, Březnicko a Mirovicko

V severní části bývalého Prácheňského kraje, dávném Bozežsku, se prostírá malebná mírně zvlněná krajina, prostoupená četnými rybníky. Od jihu je region vymezen nevýrazným předělem mezi povodím Lomnice a Otavy, od západu masivem Brd a Třemšína a od východu zaříznutým údolím Vltavy, lemovaným rozlehlými lesy.

Na rozdíl od jižněji položených oblastí Středního Pootaví a Písecka odtud neznáme významnější doklady předbělohorské kamenné architektury. Výjimkou je mlýn čp. 17 + 43 ve Velké Turné nedaleko Sedlice, na jižním okraji regionu. V areálu se dochovala přestavěná patrová sýpka, opatřená sgrafitovou výzdobou. V okolí Blatné nalezneme i několik starších sýpek se šterbinovitými otvory (Hněvkov čp. 11).

Běžná zástavba zůstávala po dlouhou dobu dřevěná. Na mapách stabilního katastru je patrné, že zástavba vesnic v jižněji položeném Blatensku byla již nahrazována objekty zděnými, zatímco v lesnatých oblastech dosud zcela převládaly stavby roubené (Ostrovec, Věšín, Voltuš).

Zachované roubené stavby náleží k širší oblasti tzv. středočeského domu. Měly roubené, většinou nabílené světnice, někdy v hliněné omazávce (v kožichu). Štíty polovalbových střech bývají svisle nebo vstřícně bedněné. Často se jedná o obydlí nejchudších sociálních vrstev (zatímco bohatších se nedochovaly). Početně nejvýznamnějším souborem je Dolní Ostrovec (čp. 3, 4, 17, 18, 20 a další). Pozoruhodná je chalupa čp. 12 ve Varvažově, postavená primitivní technologií z nehraněných kmenů s přesahy zhlaví na nárožích. Střechu podpírá konstrukce podstávky. Z dalších varvažovských roubených chalup můžeme připomenout čp. 48, 53 a 69.

Také v okolí Blatné se ojediněle zachovaly starší roubené domy – např. čp. 3 a 7 ve Hněvkově. Na Březnicku se

→ Zvíkov u Zámýšle, drobná pošumavská víska zasazená v nenarušené krajině (JP 2004).

→ Varvažov, chalupa čp. 12, postavená z nehraněných kuláčů (JP 1998).

→ Starý Rožmitál, roubený dům čp. 59 (JP 2014).

← Nepomuk na Rožmitálsku, dům čp. 22 se širokou „šumavskou“ polovalbovou střechou (JP 2013).

dochovalo několik roubených domů ve Starosedlském Hrádku (včetně mlýna čp. 4 z druhé poloviny 18. století), Tušovičkách (čp. 35) nebo v Račanech (Drahenice čp. 35). Unikátní je dům čp. 59 ve Starém Rožmitálu. V Nepomuku na Rožmitálsku se dochovaly dva domy výrazně šumavského vzhledu, kryté rozložitými polovalbovými střechami (čp. 2 a 22).

Poměrně hojně jsou zastoupeny roubené stodoly – na Mirovicku např. ve Varvažově v čp. 127 (donedávna s doškovou střechou) a ve Zboníně čp. 10, na Březnicku např. ve Voltuši v čp. 8. Ojediněle se dochovaly i další dřevěné stavby – např. patrová komora („špýchárek“) v čp. 105 ve Varvažově nebo rámová kolna v čp. 20 ve Smetanově Lhotě.

Pro celý region je ovšem dnes typická především klasicistní architektura, která velmi výrazně určuje vzhled celých vesnic v pásmu mezi Březnicí na severu (s přesahem až na Příbramsko) a Pískem na jihu, mezi Blatnou na západě a údolím Vltavy na východě. Domy působí téměř typově: přízemní s polovalbovými střechami a lichoběžníkovými štíty, lemovanými buď fabionovou, nebo odstupněnou římsou. Členění průčelí se většinou omezuje na lizénové rámy nebo nárožní bosáž.

Na plošné rozšíření klasicistní a pozdně klasicistní zástavby měla nesporný vliv vrchnostenská architektura. Silná tradice postklasicistní architektury v regionu přežívala velmi dlouho (v podstatě až do dvacátých let 20. století), tedy

→ Lučkovice, usedlost
 čp. 21 je typickým příkladem
 pozdně klasicistní architektury
 s historizujícím dekorem s režnými
 cihlami na bráně ze závěru 19. století
 (JP 2018).

→ Chlum na Blatensku, usedlost
 čp. 3 + 41 s klasicistní a postklasicistní
 zástavbou (KK 2012).

→ Bořice, usedlost čp. 21. Patrová
 sýpka je typickou klasicistní stavbou,
 ovlivněnou architekturou sousedního
 Písecka, dům již má na průčelí
 historizující prvky (JP 2018).

← Dolní Ostrovec, náves s klasicistní
 a postklasicistní zástavbou z průběhu
 druhé a třetí třetiny 19. století. Pro
 domy jsou typické polovalbové
 střechy a střídavý dekor (JP 1998).

↑ Sedlice, klasicistní maloměstský dům čp. 130 s falešným atikovým patrem (JP 2019).

↗ Velká Turná, severní strana návsi s podélně orientovanými, štítově orientovanými i atikovými domy (JP 2009).

← Mirovice, maloměstský dům čp. 46 s atikovým štítem (JP 2014).

← Drahenice, klasicistní domy čp. 11 a 12 (JP 2007).

ještě v době, kdy v ostatních částech Čech již dávno převládly historismy. Mladší domy z konce 19. a první poloviny 20. století lze ale vcelku snadno rozlišit podle poněkud převyšené hmoty, někdy dokonce s nízkým polopatrem.

Nejvýznamnějšími celky klasicistní a postklasicistní architektury z konce první i z druhé poloviny 19. století jsou vesnice Bořice (čp. 2, 34 a další) a Lučkovice (čp. 21, 26 a další), Dolní Ostrovec (čp. 22, 24, 25, 26, 59 a další), Nevězice, Probulov, Varvažov (čp. 3, 7, 8, 18 a další) a Zbonín (čp. 10) na Mirovicku, na Blatensku pak Buzice, Drahenický Málkov, Hněvkov (čp. 11), Hostišovice, Chlum a Paštiky a na Břežnicku Drahenice s místní částí Račany (čp. 31) a Tušovičky (čp. 26). Mimořádně pozoruhodný je mlýn čp. 55 ve Varvažově, s arkádami ve štítovém průčelí. Řada lidových staveb se ale dochovala i v dalších vesnicích.

Zejména pod vlivem lokálních kulturních center a středisek panství se objevují i různé místní zvláštnosti. Častým architektonickým prvkem na Orlicku bývá oblouk slepé arkády, vepsaný do štítu (Zbonín čp. 20, Probulov čp. 3 s dvojitou arkádou). Výjimečně se objevuje srpkovitý větrací průduch, známý z Písecka (Bořice, sýpka v čp. 21). Regionální zvláštností jsou podélně orientované domy, zastřešené valbovou střechou, na přední straně jakoby „seříznutou“ tak, že vytváří do ulice či návsi velmi široký lichoběžníkový štít. Dochovaly se především v Čimelicích a v dalších vsích Mirovicka (Varvažov). Křídlové štíty jsou spíše vzácné a většinou mají jen jednoduchý tvar se segmentovým nástavcem a „zhoupnutými“ křídly bez volut, členění se omezuje na pilastry. Příklady jsou domy čp. 9 v Drahenickém Málkově, čp. 8 v Hněvkově, usedlost čp. 6 a dům čp. 21 v Chlumu, nebo dům čp. 3 v Pacelicích, všechny na Blatensku.

Specifická je empírová architektura v okolí Blatné a Sedlice. Zvláště v Sedlici samotné se zachovalo několik maloměstských domů s falešnými atikovými patry, členěnými pilastry a zakončenými nízkým trojúhelníkovým nebo segmentovým štítovým nástavcem. Průčelí člení dále slepé ar-

kády či bosáž, v atice jsou slepá okna se žaluziemi (čp. 27, 107, 147 a další). Ohlas empírové architektury můžeme sledovat i v blízkých vesnicích. Stylově téměř identický je dům čp. 22 na severní straně návsi ve Velké Turné, jistě dílo téhož zedníka, podobný je i dům čp. 2 v Pacelicích. Obytné stavení mlýna čp. 17 + 43 ve Velké Turné má atiku jednodušší, poněkud bizarně působí trojice štítových nástavců. Atiky provázely obecně klasicistní a empírovou architekturu i v dalších městech a městečkách, jak dokládá např. dům čp. 46 v Miroticích.

Na Mirovicku (konkrétně na Orlicku a Čimelicku) se objevují stavby z režného kamenného zdiva s cihelnými detaily, ovlivněné architekturou schwarzenberských staveb (Krsice). Specifickou zástavbou se vyznačuje ves Drahenice na Břežnicku. Díky existenci feudálního sídla zde vznikl na přelomu 18. a 19. století ojedinělý soubor pozdně barokních a klasicistních staveb, vesměs patřících vrchnostenským úředníkům. V první polovině 19. století pak Drahenice představovaly jedno z nejvýznamnějších ohnisek klasicismu, odkud se tento slohový proud šířil i do okolních vesnic. Na návsi se dochovalo několik pozoruhodných usedlostí z konce 18. a počátku 19. století. Domy jsou většinou patrové, s pozdně barokním či klasicistním tvaroslovím, kryté strmými valbovými střechami. Nejvýznamnější a nejlépe dochované jsou domy čp. 9, 11, 12, 19 a 56 (bývalá škola).

Od přelomu 19. a 20. století se v některých vesnicích začala prosazovat také podélná orientace usedlostí, známá z jiných jihočeských regionů. Dlouhé fronty domů se dochovaly např. ve Velké Turné (čp. 19 a 20, s geometrickými fasádami) nebo v Bořicích na východní straně návsi.

Průčelí mnoha usedlostí doplňují klenuté brány, někdy s jednoduchými štítovými nástavci (Čimelice, Nevězice, Probulov). Celkový vzhled vesnic ovlivňují i hospodářské stavby, především stodoly, mezi nimiž se dochovaly i starší stodoly pilířové konstrukce s dřevěnými výplněmi.

Zajímavým objektem je průjezdná kolna v čp. 12 v Horosedlech na Mirovicku s trojúhelníkovým štítem.

Celý region je dosud bohatý na lidovou architekturu; mnoho vesnic si dodnes uchovalo nenarušený ráz. Roku 1995 byly Drahenice prohlášeny vesnickou památkovou rezervací. Památkovými zónami jsou od roku 1995 Varvažov (nepochybně nejcennější soubor lidové architektury v regionu) a Račany (místní část Drahenic), mnoho tradičních staveb se ale dochovalo i na území městské památkové zóny Sedlice (2003) a krajinných památkových zón Čimelicko-Rakovicko (2002, Čimelice, Rakovice) a Orlicko (1996, Staré Sedlo). Mimořádné kvality si ovšem uchovala i další sídla, zasluhující ochranu a péči – především Bořice, Lučkovice, Hněvkov, Drahenický Málkov, Paštiky, Tušovičky, a mnohé další vesnice.

11.14 Cunkovský hřbet

Jedna z nejdlehlších oblastí jižních Čech se prostírá v malebné kopcovité krajině východně od Vltavy. Dále směrem na východ se zdvihá výrazný zalesněný předěl, tvořící přirozenou hranici mezi jižními a středními Čechami, mezi Jistebnicí a Sedlcem, nazývaný Cunkovský hřbet nebo Čertova hrbatina. Celý kraj si (podobně jako sousední středočeské Sedlecko a Sedlčansko) uchoval vzácně harmonický vzhled, s vyváženým podílem kulturních a přírodních prvků.

Na rozdíl od středočeského Sedlčanska zatím z oblasti jihočeského Milevska a Jistebnicka neznáme doklady předbělohorské kamenné architektury. Mapy stabilního katastru zachytily většinovou zástavbu vesnic ještě před jejím přezdíváním.

660

→ Pohořelice, čp. 1, autenticky zachovaný roubený dům z oblasti Cunkovského hřbetu (JP 1999).

← Bořice, jedna z mnoha památkově hodnotných vesnic s klasicistní a postklasicistní zástavbou, dosud bez ochrany (JP 2018).

→ Alenina Lhota, roubený dům čp. 5 (JP 2000).

→ Žebrákov, vstupní stěna roubené chalupy čp. 12 se sedlovým portálkem do síně (JP 2015).

→ Alenina Lhota, roubená komůrka (sýpka) u čp. 5 (JP 2000).

↔ Voděradky, komůrky (sýpky) u čp. 6 (JP 1999).

← Cunkov, průčelí usedlosti čp. 1 se zajímavě řešenou bránou (JP 2007).

← Žebrákov, příklad drobného sídla s nenarušenou historickou zástavbou, od roku 1995 vesnická památková zóna (JP 2015).

→ Borotín, hmotově dobře dochovaná zděná zástavba městečka (JP 2010).

Dodnes je v regionu hojně zastoupena roubená stavba, vesměs z druhé poloviny 18. a počátku 19. století. Jen ojediněle jsou zatím známy domy starší (Zahořany čp. 26 snad ze 17. století). Lidová architektura náleží k širšímu okruhu tzv. středočeského domu a je téměř identická jako na sousedním středočeském Sedlecku a Sedlčansku. Obytné domy mívají světnice (někdy i střední a zadní díly domu, vyjma černých kuchyní) roubené, původně většinou nabílené. Střechy bývají polovalbové, obvykle s výrazným přesahem nad zápražím. Typickým prvkem byly lomenice, buď skládané vstřícně, klasovitě, nebo rozdělené svisle na střídavě šikmo bedněná pole (Klisín čp. 10, Ratiboř čp. 5), s valbou či kabřincem ve vrcholku. Mezi nejpěknější a nejhodnotnější domy náleží čp. 1 v Pohořelicích, nepatrné více na Cunkov-

ském hřbetu), dosud v celém rozsahu roubený, se vstřícně bedněnou lomenicí a kabřincem. Dalším hodnotným roubeným domem je čp. 5 v Alenině Lhotě, rovněž se vstřícně bedněnou lomenicí.

Roubených domů se ovšem v regionu dochovalo mnoho. Kromě výše uvedených jde například o domy čp. 10 ve Zhoři (se vstřícně bedněnou lomenicí), čp. 4 v Ounuzi, čp. 2 v Klisíně, čp. 10 v Nosetíně, čp. 4 a 5 v Mozolově, čp. 3 a 6 ve Voděradech a čp. 5 ve Vladyčíně. Drobná chalupa čp. 12 v Žebrákově je roubená v celém rozsahu, do síně se vstupuje sedlovým trámkovým portálkem. Autenticky zachovaný dům čp. 1 z roku 1798 tamtéž se vstřícně bedněnou lomenicí vznikl přezděním původně roubené stavby. Několik pozoruhodných domů se dochovalo i v Kojetíně. Mezi nimi

vyniká dům čp. 12, datovaný na stropním trámu do roku 1768, dále pak čp. 4, 5, 6 a 11. Dům čp. 10 z Mašova, datovaný již do roku 1738, byl přenesen do muzea lidových staveb ve Vysokém Chlumci.

Typickou stavbou jsou v tomto regionu drobné sýpky („špýchárky“, „komůrky“), často vysazené do patra, s dekorativně zdobenými pavláčkami s vyřezávanými sloupky. Dodnes se jich zachovalo relativně velké množství, nejvíce na Cunkovském hřbetu. Komůrka v čp. 5 v Alenině Lhotě má zdobenou pavlač atypicky ve štítovém průčelí a bedněný štít ukončený kabřincem. K největším patří sýpka v čp. 3 v Ounuzi s pavlačí a vstřícně bedněným štítem; v téže výšce se dochovala komůrka i v čp. 5. Velmi pěkná je také sýpka s pavláčkou v čp. 9 ve Zhoří, autenticky zachovaná. Komůrka v čp. 8 v Klisíně, s pavlačí atypicky ve štítovém průčelí, je připojena k roubené stodole. Další se dochovaly v Branišovicích, Nosetíně, Ratiboří (čp. 36), Kotýřině, Vladyčině či Voděradech (čp. 6).

V minulosti zde byly poměrně obvyklým stavebním druhem také polygonální stodoly, které bohužel do dnešního dne již zcela vymizely (poslední dvě v terénu zachované stojí ve Veletíně a Martinicích, již na území středních Čech). Zachovalo se ale několik běžných roubených stodol – v Klisíně (čp. 7), Voděradech (čp. 3) i jinde.

Tepřve od konce 19. století se v kopcovitých krajích na pomezí středních a jižních Čech začala ve větší míře prosazovat zděná zástavba. Obvykle jen velmi prosté domy s trojúhelníkovými štíty, od počátku 20. století někdy i s vaznicovými krovy, nahrazovaly ve velké míře starší stavby roubené (Cunkov čp. 1). Přezdívaly se i hospodářské stavby – jako první chlévy. Na průčelích se někdy objevují prvky z režných cihel (Osletín čp. 2), nebo neorománské prvky – obloučkové

vlysy a další (Kojetín čp. 3). Stodoly se stavěly nejprve jako pilířové, od počátku 20. století již v plném rozsahu zděné. Zajímavými drobnými hospodářskými objekty neurčitelného stáří jsou sklípky (krechtly) v Ounuzi, překryté jen stříškou. Usedlosti někdy doplňují klenuté brány (Cunkov čp. 1).

Za zmínku stojí i zděná výstavba městečka Borotína s mnoha štítově orientovanými, hustě řazenými domy převážně z druhé poloviny a konce 19. století. Mívají střídmy dekor, dvory jsou uzavřeny bránami (čp. 6 s atikovým nástavcem). Domy čp. 2 a 15 mají jednoduché křídlové štíty.

V celém regionu se dosud dochovalo velké množství hodnotných lidových staveb, často v ucelených souborech. Památkovými zónami byly prohlášeny vesnice Kojetín (2005), Ounuz (1995) a Žebrákov (1995). Vysoké památkové hodnoty si ale uchovaly i další lokality – Klisín, Voděradky a další.

11.15 Kozácko a Vysočina

Severovýchodní část historických jižních Čech (Táborského kraje) patří z pohledu lidové architektury k nejméně známým. Absence zdobených štítů i zdánlivá prostota domů vedla k tomu, že se region v rámci jižních Čech poněkud opomíjí nejen z pohledu návštěvníků, ale i z hlediska ochrany a památkové péče.

Rozsáhlá, zvlněná a dosti vysoko položená oblast převážně na východ a severovýchod od Tábora dosahuje až k okrajovým pásmům Českomoravské vrchoviny. Kraj okolo Tábora se tradičně nazývá Kozácko [8] a od sousedních soběslavsko-veselských Blat se zásadně liší. Na sever terén zvolna stoupá do drsných pahorkatin České Sibiře a Mladovožicka na rozhraní jižních a středních Čech. Směrem na východ zahrnuje tato oblast i Pacovsko a Pelhřimovsko.

Ojedinělou stavbou předbělohorského původu je sýpka v čp. 10 ve Stanovicích s bohatou sgrafitovou výzdobou, datovaná do roku 1596. Převažující zástavba oblasti ale zůstávala dlouho roubená, jak dokládají mapy stabilního katastru. Na nich můžeme pozorovat zhruba vyvážený poměr staveb zakreslených jako nespalné a spalné. V celém regionu se dosud dochovalo poměrně velké množství roubených staveb (domů, sýpek i stodol), někdy nabílených či v kožichu, typologicky blízkých lidové architektuře sousedních oblastí. Domy mívají polovalbové či sedlové střechy, štíty jsou svisle bedněné, nebo mají podobu jednoduchých, vstřícně skládaných lomenic. Mezi roubenými domy vyniká chalupa čp. 10 ve Stružkách u Kamenice nad Lipou, postavená z nabílených kuláčů, se širokou polovalbovou střechou.

Dům čp. 11 v Sudkově Dole na Pacovsku má archaickou vazbu stěnových trámů s plným přeplátováním zhlaví. Další roubené domy se zachovaly v Eši (čp. 20, novodobá kopie), Moudrově (čp. 1), Zahrádce (čp. 2, se vstřícně bedněnou lomenicí), Vilicích (čp. 5), Polánce (čp. 15), Nechybě a dalších vesnicích. Několik roubených domů stojí i v okrajových částech města Pacova. Chalupa čp. 29 v Hlasivu u Mladé Vožice byla druhotně přezděna, avšak uchovala si střechovitě bedněnou lomenici.

Kromě domů se v regionu zachovala i řada dřevěných staveb hospodářských. Patří k nim zejména drobné roubené sýpky (komory) na kamenné podezdívce. Velmi pěkné stojí v usedlosti čp. 9 v Sudkově Dole nebo u čp. 31 v Těchobuzi u Pacova, na Mladovožicku pak v Oldřichově (čp. 6 a 12). Unikátní stavbou, donedávna ohroženou, je drobná polygonální stodola v Těchobuzi.

V celé oblasti je rovněž hojně zastoupena zděná klasicistní a postklasicistní architektura vesměs až z druhé poloviny 19. století či z počátku 20. století. Převládají výrazově zcela prosté domy s polovalbovými či sedlovými střechami a štíty jen zcela vzácně doplněnými střídmostou výzdobou. Ta se obvykle omezuje na lizénové rámy, pásové šambrány okolo oken, kapličkové niky a jen zřídka jednoduchý dekor, nápisy apod.

Ukázkovým příkladem je chalupa čp. 25 v Litohošti s průčelím členěným rámy. Zápraží je chráněno bedněným zábradlím. Okolo okrouhlé návsi se dále zachovala řada velmi prostých stavení se sedlovými střechami: čp. 2, 3, 7, 8, 12, 13 a další. Bohatší výzdobu má dům čp. 10 ve Strmýchách, datovaný do let 1848 a 1851, odkazující k lidové architektuře Havlíčkobrodsko a Přibyslavsko. Na Mladovožicku se objevují pozdně klasicistní domy se štíty členěnými rámy a zrcadly

[8] Z. Nováková,
Kozácko, 2006.

665

← Stanovice, renesanční sýpka u čp. 10 z roku 1596, detail sgrafitové výzdoby, stav po restaurování (JP 2014).

← Hlasivo, domy čp. 23 a 24 (JP 2005).

666

← Stará Vožice, usedlost čp. 22 s geometricky členěným štítem (KK 2016).

← Litohošť, klasicistní chalupa čp. 25 (JP 1999).

→ Litohošť, výrazově prostá zástavba po obvodu okrouhlé návsi (JP 1999).

(Stará Vožice čp. 22; Hlasivo čp. 15, 19, 24 a 28). Podobné členění pásy má jemně tvarovaný vykrajovaný štít usedlosti čp. 1 v Maleníně.

Pozoruhodnou lokalitou na východním Tábořsku je Radenín. Za zmínku stojí především usedlost čp. 36 s klasicistním domem s polovalbovou střechou a mimořádně zajímavou klenutou bránou s cihelným nástavcem bizarního tvaru, evokujícím renesanční atiky. Desítky prostších domů, někdy téměř puristického výrazu, můžeme nalézt v mnoha dalších vesnicích na Pelhřimovsku a Pacovsku (Bácovice, Těchoraz, Zhoř), Mladovožicku (Hlasivo, Šebířov, Nová Ves u Mladé Vožice) a Tábořsku a východním Soběslavsku (Ratibořice, Mlýny, Radenín). Vzácněji jsou zachovány i klasicistní

patrové sýpky s ležatými okénky a trojúhelníkovými štíty, obvykle bez výzdoby (Mezná u Pelhřimova čp. 15 a 17).

V blízkém okolí Tábora či Mladé Vožice se objevují i domy s křídlovými kulisovitými nebo volutovými štíty. Takovým je dům usedlosti čp. 6 v Záříčí asi z doby okolo poloviny 19. století. Na dům navazuje brána s trojúhelníkovým nástavcem. Jednoduchý křídlový štít má čp. 23 v Šebířově. Zajímavou stavbou z přelomu 19. a 20. století je dům čp. 4 v Nové Vsi u Mladé Vožice, na průčelí doplněný historizujícím dekorem a ozdobený rozměrným reliéfem sv. Kryštofa.

Za zmínku stojí i maloměstská architektura v Chýnově a Pacově, pozdně barokní, klasicistní či empírová. Nejmladší generaci venkovské architektury z počátku 20. stole-

667

← Radenín, usedlost čp. 36 s bránou se zajímavě řešeným nástavcem (JP 2002).

← Nová Ves u Mladé Vožice,
dům čp. 4 – detail štítu s reliéfem
sv. Kryštofa (KK 2016).

↙↓ Pacov, barokně-klasicistní
maloměstské domy čp. 114 a 121
(JP 1999).

668

→ Křeč, secesní dům čp. 4
s typickým vaznicovým krovem
(JP 1999).

→ Litohošť, dům čp. 19 s průčelím ve
stylu art deco (JP 2017).

→ Hlasivo, průjezdná kolna u čp. 2
(JP 2005).

← Eš, památkově hodnotná zástavba v jádru vsi s roubeným domem čp. 20 a usedlostí čp. 8 (JP 2010)

→ Člunek, barokně-klasicistní usedlost čp. 61 + 62 (JŠ 2018).

tí zastupují domy s invenčně komponovanými secesními fasádami a typickými vaznicovými krovky. Nejpěknějším souborem jsou Stanovice u Pelhřimova – okolo oválné návsi se zachovala řada domů s eklektickými nebo secesními prvky na průčelích. Zvlášť pěkný je dům čp. 10 s vepsaným trojlistem do štítu; z dalších připomeňme čp. 5, 6, 8, 9 a 12. Mnoho jednodušších staveb „v nádražním stylu“ se dochovalo i jinde na Tábořsku, Pelhřimovsku a Mladovožicku.

Usedlosti bývají v čele často uzavřeny bránami, obvykle klenutými. Běžně se dochovaly hospodářské stavby – stodoly (pilířové i běžné zděné), chlévy a vozové kolny. Zvláště zajímavou stavbou je průjezdná kolna s bedněným štítem v čp. 2 v Hlasivu.

Na rozdíl od blatských oblastí je tato oblast relativně chudá na ucelené soubory lidové architektury. Jistě je

to dáno i její zdánlivou neatraktivností v porovnání s bohatě zdobenými stavbami blatskými. Přesto se zde dochovalo větší množství hodnotných staveb, roubených i zděných a výjimečně i vesnické celky, zasluhující ochranu. Roku 2005 se vesnickou památkovou zónou stala nenápadná, ale půvabná vesnice Zhoř na Pacovsku. Zatím bohužel bez ochrany a bez povšimnutí stojí dobře zachované vsi Litochošť, Sudkův Důl, Těchoraz, a zejména pak Stanovice, které kritéria pro vyhlášení památkové zóny nepochybně splňují.

670

→ Stanovice, panorama návsi s nenarušenou zástavbou z prvních desetiletí 20. století (JP 2014).

11.16 Jindřichohradecko a Novobystřicko

Putování jihočeskými okruhy lidové architektury jsme zahájili v jádrových, pro jižní Čechy nejcharakterističtějších regionech. Postupovali jsme po směru hodinových ručiček po spirále, která nás vedla i pomezím jižních Čech se středními Čechami a Vysočinou. To všechno byly regiony i v minulosti s českým obyvatelstvem (pouze region Blanského lesa býval jazykově smíšený). Nyní jsme dospěli na východ, na pomezí jižních Čech, Moravy a Dolního Rakouska. Poslední úsek spirály nás provede hornatým jižním pome-

zím jižních Čech, kde do poloviny 20. století výrazně převažovalo obyvatelstvo německojazyčné. Odlišné kulturní a přírodní podmínky a silné vlivy sousedních zemí zde daly vzniknout architektuře, která se od vnitrozemí jižních Čech značně odlišuje.

Oblast Jindřichohradecka a Novobystřicka je ve výše uvedeném slova smyslu regionem smíšeným a přechodným. Průběh národnostního rozhraní (i česko-moravské zemské hranice) zde byl velmi komplikovaný a podíl obou etnik zhruba vyrovnaný. Přirozené centrum, město Jindřichův Hradec, leží v mělké kotlině Nežárky. Odtud směrem na jih a východ se prostírá zvlněná lesnatá krajina s mnoha rybníky. Tato část regionu má mnoho společných rysů jak s Pacovskem, tak Třeboňskem. Směrem k jihu a jihovýchodu se zvedá k Javořické vrchovině (zvané „Česká Kanada“).

671

← Hrutkov, čtyřboká usedlost
čp. 10 s pilířovou konstrukcí stodoly
(JP 1997).

← Mutyněves, patrový dům čp. 13 s napojenou sýpkou (JP 2001).

672

← Kaproun, dům čp. 13 (JP 2001).

← Oldřiš, usedlost čp. 28 (JP 2001).

→ Senotín, dům čp. 12 (JP 2001).

Poznatky o předbělohorské architektuře této oblasti jsou zatím jen velmi skromné. Doklady archaických staveb známe z Lásenice, Horní Pěny (fara) a Malíkova nad Nežárkou (druhotně použitý portálek do sklepa chalupy čp. 61). Starobylé rysy má mlýn v Kunějovských Samotách.

Mapování stabilního katastru z dvacátých let 19. století zachytilo většinu zdejších vesnic ve fázi postupného přezdívání původně většinově roubené zástavby. Podíl dřevěných a zděných staveb v první čtvrtině 19. století byl zhruba vyrovnaný; přičemž ve výše položených lesnatých oblastech zůstal vyšší podíl staveb dřevěných. Dnes se roubené konstrukce zachovaly již jen velmi vzácně, pokud nezůstávají pod kamennými či cihelnými plentami. Ojedinělým příkladem je chalupnická usedlost čp. 47 v Roseči. Dům má roubenou světnici a dochovanou dispozici zděné části s černou kuchyní.

Roubené stěny světnice přecházejí plynulými náběhy do povalového stropu, podepřeného jediným trámem s vročením 1817.

Ojedinělým fenoménem jsou výstavné usedlosti v Člunku. Usedlost čp. 61 + 62 tvoří dům – neobyčejně mohutná stavba s krásně tvarovaným křídlovým štítem s datací 1823. Průčelí je pokryto bohatou štukovou výzdobou, ovlivněnou ještě pozdním barokem a jindřichohradeckým klasicismem (pilastry, pásková ornamentika, květinový dekor atd.). Na okraj štítu byly osazeny kamenné šišky. Protěžší výměnek je zmenšenou kopií hlavního obytného stavení. Další stylově pozdně barokní až klasicistní usedlostí je čp. 42, původně uzavřená do podoby čtyřbokého dvorce.

← Potočná, usedlost čp. 12 (JP 2001).

← Střížovice, štítová průčelí na severním konci západní strany návsi (KK 2016).

Usedlosti mají nejčastěji trojbokou podobu v čele s bránou. V některých německojazyčných vesnicích vidíme i trend k uzavírání usedlostí do podoby přízemních čtyřbokých dvorců, buď podélně orientovaných ve vztahu k veřejnému prostoru (Malíkov nad Nežárkou čp. 36), nebo zachovávajících dvouštitové uspořádání s polopatrovým podélně orientovaným návesním křídlem (Blažejov, Hrutkov čp. 10; Dolní Pěna čp. 25, Oldřiš čp. 6). Postupné uzavírání usedlostí můžeme sledovat i na tzv. originálních mapách stabilního katastru, zachycujících změny v průběhu 19. století. Někdy docházelo i k jejich posunutí do nových, vyvýšených poloh v hloubi parcely (Hrutkov).

Celkovou podobu vesnic dnes určuje výstavná, avšak střídá klasicistní architektura z první a druhé třetiny 19. století. Rozložitě domy měly obvykle široké polovalbové střechy (dnes po zrušení valbičky sedlové). Průčelí jsou členěna lizénovými rámy, ve štítech se objevuje střídavý klasicistní dekor (časté jsou christogramy „IHS“ a křesťanská symbolika, věnečky, esíčka a další prvky). Domy i hospodářské stavby mají nápadně často kamenná (žulová) ostění oken i dveří.

Zachovaných staveb je mnoho a leckde dosud vytvářejí ucelené soubory. Ke zvláště pěkným příkladům patří pátový dům čp. 13 v Mutyněvsi s napojenou sýpkou, krytý polovalbovou střechou. Velmi pěkný je též dům čp. 13 v Kaprounu, s polovalbovou střechou a průčelím členěným pilastry, dům čp. 12 v Hrutkově a čp. 12 v Senotíně z roku 1838.

Obdobné stavby se ale dochovaly prakticky ve všech vesnicích. Významné stavby klasicistní lidové architektury kromě výše uvedených dodnes stojí v Člunku (čp. 6), Hrutkově (čp. 4, 5, 8 a další), Horní a Dolní Pěně, Kaprounu, Kunějově, Lásenici, Lodhéřově, Malíkově nad Nežárkou, Potočné (čp. 12), Sedle (čp. 2), Senotíně (čp. 30), Střížovicích a mnoha dalších vesnicích. Pozoruhodná je zástavba bývalého horního městečka Hůrky u Nové Bystřice; řada tradičních staveb se dochovala i v městečkách a městech Číměř, Kunžak a Strmilov.

Mladší generace zástavby z druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století v podstatě opakuje uvedené vzorce, jen často ve skromnější podobě. Domy mají střídavé fasády členěné lizénovými rámy a doplněné datováním či monogramy.

674

→ Hrutkov, panorama štítových průčelí usedlostí na návsi (JP 1997).

→ Dlouhá Stropnice, západní část vsi se zástavbou čtyřbokých dvouštitových usedlostí (KK 2002).

Celkově působí velmi konzervativním dojmem, takže leckdy až překvapí „mladá“ datace z doby první republiky.

Dvory usedlostí jsou běžně uzavřené branami v ohradních zdech, jen výjimečně honosněji řešenými s atikovými nástavci (Malíkov nad Nežárkou čp. 3). Jen ojediněle se zachovaly i mohutné samostatně stojící sýpky, s ležatými větracími okénky a střídou fasádou (Malíkov nad Nežárkou čp. 8, Hrutkov čp. 15, Oldřiš čp. 6). Ze strany zahrady jsou usedlosti uzavřené mohutnými hmotami stodol, od druhé poloviny 19. století již pilířových nebo častěji zděných.

Jindřichohradecko – a více jeho dříve německojazyčné části včetně celého Novobystřicka – náleží mezi regiony jižních Čech s dobře dochovanou, avšak málo známou a nedoceněnou lidovou architekturou. Vesnickými památkovými zónami jsou od roku 2005 Hrutkov a Malíkov nad Nežárkou, o deset let dříve byla pro své urbanistické kvality prohlášena za památkovou zónu také Nová Ves u Sedla. Vysoké hodnoty si ale uchovala i řada dalších vesnic – Kaproun, Mutyněves, Sedlo, Senotín, Střížovice i další.

11.17 Novohradské hory a podhůří

Novohradské hory se zdvíhají na česko-rakouském pomezí a jsou dnes na české straně téměř neobydlené, což je ale dáno i poválečnou likvidací sídel. Na severovýchodní straně hory vystupují velmi výrazně z rybníčnatých rovin Novohradska, na severozápadě se mezi Benešovem nad Černou a Besednicí zdvíhá samostatný masiv Slepíčních hor, oddělený od Novohradských hor údolím říčky Černé.

Studovat lidovou architekturu vlastních Novohradských hor je velmi obtížné, protože tamní poměrně mladé osídlení až na výjimky zaniklo ve druhé polovině 20. století. Zástavba se od vesnic v podhůří podstatně lišila. Sklářské domky postrádaly zemědělské zázemí a často měly jednotnou formu, danou typovým projektem. V podstatě jediným zachovaným celkem je část sklářské kolonie Černé

675

← Černé Údolí, zachovaný sklářský dům čp. 5 + 22 (JP 2002).

Údolí. Zástavba se skládá z typových klasicistních domků a dvojdomků s polovalbovými střechami. Nejvýstavnější a zároveň nejlépe dochovaný je dům čp. 5, sousedící se zbořeným objektem někdejší sklárny. Základní hmotové uspořádání si uchovaly také domky čp. 1, 2, 3, 4, 6, 7 a 8.

Značně postiženo bylo ve druhé polovině 20. století i Novohradské podhůří. Starší generace lidové architektury byla roubená, jak dokládá situace na mapách stabilního katastru. Poměr dřevěných a zděných staveb byl v té době přibližně vyrovnaný. Přední části usedlostí byly již většinou zděné, zatímco stodoly a zadní díly hospodářských staveb byly klasifikovány jako spalné. Je přirozené, že v horských vesnicích byl podíl dřevěné zástavby vyšší. Ojedinělé výjimky dodnes zachované roubené zástavby rychle mizí v posledních letech (Blansko čp. 28).

Již starší dřevěná zástavba měla zřetelnou tendenci k úplnému uzavírání do podoby čtyřbokých kompaktních dvorců. Během 19. století byly dřevěné stavby nahrazovány zděnými, dosud neuzavřené trojboké či trojstranné dvorce doplňovány do čtyřbokého půdorysu a někdy došlo i k posunu usedlostí v rámci parcel do vyvýšených poloh, jak to známe např. ze sousedního Třeboňska.

Dnešní podobu vesnic v podhůří Novohradských hor určují po přestavbách v 19. a na počátku 20. století velmi mohutné uzavřené zděné čtyřboké dvorce – německy výstižně zvané Virkanthofy. Na rozdíl od těch z Kaplicka a Českokrumlovska jsou většinou jen přízemní, s dlouhým průjezdním křídlem mezi dvěma štítově orientovanými staveními. Nad čelním křídlem je někdy podobně jako na Jindřichohradecku nízké polopatro s komorami.

Velmi pěkným příkladem uzavřeného čtyřbokého dvorce je usedlost čp. 5 v Kondrači se symetrickým dvouští-

tovým průčelím. Směrem do veřejného prostoru se obrací podélně orientované čelní křídlo s komorovým polopatrem. Obdobné hmotové a dispoziční uspořádání mají i dvorce čp. 10 a 37. Mimořádně pěkným a dobře dochovaným příkladem usedlosti Novohradského podhůří je čp. 12 v Meziluží u Horní Stropnice. Dům je patrový, podélně orientované průjezdní křídlo a protilehlá budova s chlévy mají jen nízké polopatro. Usedlost čp. 14 ve vsi Dluhoště má patrové obytné stavení. Jednotlivé dvorce se uchovaly i v dalších vsích v Novohradském podhůří: v Dlouhé Stropnici, Klení, Hartunkově, Rychnově u Nových Hradů, Valtěrově i jinde. Většinou jsou ale usedlosti již modernizované a přestavěné, nebo pomalu podléhají zkáze.

Zejména v níže položených vesnicích Novohradského podhůří se setkáme i s plně uzavřenými čtyřbokými usedlostmi, vzájemně na sebe navazujícími. K nejpěknějším příkladům patří patrové či polopatrové usedlosti čp. 37 v Bukové, čp. 6 a 7 v Božejově, nebo přízemní usedlosti čp. 38 + 39 a čp. 40 v Kondrači. Kromě uzavřených čtyřbokých usedlostí se objevují i usedlosti trojstranné, se štítově orientovanými domy (čp. 16 v Žumberku, čp. 2 v Božejově). Z hospodářských staveb je zajímavá např. pilířová stodola u čp. 29 ve vsi Dluhoště.

Památkovou zónou byl v roce 1990 prohlášen Božejov; základní urbanistické a památkové kvality si uchovaly ještě vsi Blansko (původně městečko) se souvislou okapovou zástavbou, Dluhoště a Kondrač.

676

→ Kondrač, čtyřboká usedlost čp. 5 se dvěma štíty po stranách a nízkým patrem nad předním křídlem (JP 2002).

→ Buková, patrová čtyřboká usedlost čp. 37 s valbovou střechou (JP 2002).

11.18 Českokrumlovsko, Vyšebrodsko a Hornoplánsko

Členitá hornatina jižně od Českého Krumlova, zasahující proti proudu Vltavy až do okolí Lipenské nádrže dnes patří k nejřidčeji osídleným oblastem Čech a z pohledu lidové architektury k nejméně poznaným a zdokumentovaným regionům. Podhorský charakter má nejen oblast předhůří Šumavy mezi Vltavou a potokem Polečnicí, ale i území na pravém břehu Vltavy jihovýchodně od Českého Krumlova. Severozápadní hranici regionu můžeme zhruba vymezit spojnici mezi městy Český Krumlov a Horní Planá a dále pak k Želnavě.

Na samém okraji Českého Krumlova, ve Starých Dobrkovicích, dodnes stojí unikátně zachovaný goticko-renesanční Hamerský mlýn čp. 1. Do dvora vede brána s krásně tvarovaným renesančním atikovým nástavcem. Napravo od brány stojí pozdně gotické věžové stavení, kryté strmou polovalbovou střechou. Protější patrové obytné stavení má pozdně gotické jádro, přestavěné renesančně. [9]

Dalším pozoruhodným objektem je dvorec č. ev. 44 (dříve čp. 1) v Pihlově u Horní Plané. Po levé straně stojí mohutné patrové stavení s valbovou střechou. Na fasádě je pod mladší omítkou patrná bohatá sgrafitová výzdoba – pasparta okénka s hvězdičkami a erbovní štítek s rožmberskou růží. Starobylý původ mohou mít i domy s patrovými komorovými díly (Hodňov čp. 10, Olšina čp. 6). [10] Je zřejmé, že minimálně v okolí Českého Krumlova musela výstavná pozdně středověká zděná zástavba existovat i v dalších lokalitách.

[9] J. Bloch, J. Hansová, D. Šnejd, Průzkumy památek, 2015.

[10] P. Hájek (ed.), Hološovice v kontextu jihočeské venkovské architektury, 2017, s. 22.

→ Kladné, panorama návsi s převážně patrovými čtyřbokými usedlostmi (KK 2017).

← Pernek, patrová čtyřboká usedlost
čp. 8 na návsi (JP 2012).

678

→ Usedlost čp. 16 v Hašlovicích
náleží k nejhodnotnějším dosud
existujícím příkladům čtyřbokých
usedlostí na Českokrumlovsku
(JP 2000).

→ Staré Dobrkovice, patrový dům
čp. 9 s dnes již ojedinělým křídlovým
štítem (JP 2003).

← Bělá, velké patrové čtyřboké
usedlosti čp. 6 a 7 (JP 2004).

Bud' však spolu s podstatnou částí historického stavebního fondu v době socialismu beze stopy zanikla, nebo uniká našemu poznání.

Ještě na mapách stabilního katastru vidíme i stavby zakreslené jako spalné. Nejčastěji se jednalo o stodoly, případně kolny a další hospodářské objekty, avšak nepochybně byly mezi nimi zastoupeny i obytné domy (alespoň drobnější chalupy). Veškerá roubená zástavba však již zmizela.

Nejvýznamnějším obdobím lidové architektury je doba klasicismu druhé třetiny 19. století a následující období historismu druhé poloviny 19. a počátku 20. století. V té době se zde stavěly již téměř výhradně rozměrné trojboké nebo čtyřboké dvorce (*Vierkanthofy*). Starší trojboké usedlosti byly doplňovány novými předními křídly, nebo úplně nahrazovány již jednotně komponovanými dvorci.

Domy a obytné části dvorců byly téměř výhradně patrové. Patra měla i ostatní křídla: nad vjezdem někdy komorová či sýpková (pokud netvořila sýpka samostatný patrový blok), nad stájemi pak seníková. Dvorce jsou zastřešeny na sebe navazujícími sedlovými nebo valbovými střechami. Nikde jinde v Čechách nedosahují venkovské usedlosti tak impozantních rozměrů, jak co se týče půdorysných rozměrů, tak z hlediska celkového zastavěného objemu. O co

jsou stavby usedlostí mohutnější, o to je střídmější jejich dekor. Členění se většinou omezuje na lizénové rámy, šambrány a pasparty okolo oken. Jen ojediněle se objevují suprafenestry (Pernek čp. 7).

V případě některých staveb (Mokrá čp. 11) se objevuje řešení průčelí v kombinaci rezného kamenného zdiva s cihelnými detaily, jistě pod vlivem vrchnostenských staveb schwarzenberských (podobnou kombinaci známe i z Čimelicka, Hlubocka a jiných schwarzenberských panství).

Jednou z nejhodnotnějších a nejlépe dochovaných ukázek velké uzavřené usedlosti je čp. 16 v Hašlovicích. Na severní straně stojí patrové obytné křídlo klasicistního původu. Průčelí člení římsa, vpadliny okolo oken a v patře i niky. Nad zaklenutým vjezdem s krásnými skládanými vraty jsou dvě vročení – 1814 a 1914. Zatímco první datum můžeme s jistotou opatrností ztotožnit s klasicistní výstavbou usedlosti, druhé datuje její celkovou eklektickou přestavbu.

Hodnotnými příklady skutečně impozantních dvorců jsou usedlosti čp. 1 a 25 v Hodňově se střídajícími průčelími a valbovými střechami a pěkná osaměle stojící usedlost Štokov (Stockerhof) čp. 92 u Světlíku. Nejvíce hodnotných staveb se dochovalo v Perneku u Horní Plané. Autentickou podobu *Vierkanthofu* mají usedlosti čp. 3, 5, 8, 12 a 17, vět-

šinou havarijní. V blízkém okolí Českého Krumlova je pěkně dochovanou čtyřbokou usedlostí čp. 8 v Zahrádce. V čele stojí dlouhé podélně orientované křídlo s jednoduchou eklektickou fasádou, datovanou 1885. V portálu se dochovala krásná skládaná vrata. Z dalších dochovaných *Vierkanthofů* připomeňme usedlosti čp. 6 a 7 v Bělé, čp. 6 a 14 v Hašlovicích, čp. 16 v Hodňově, čp. 10 a 11 ve Starých Dobrkovicích a čp. 4 v Zahrádce.

V trojbokých a ne zcela uzavřených usedlostech jsou domy obvykle rovněž patrové, kryté mohutnými polovalbovými či valbovými střechami. Mimořádně mohutný dům čp. 13 v Perneku, datovaný 1836, má jednoduchou empírovou fasádu a polovalbovou střechu; tou je krytý i dům čp. 18 v Hodňově. Usedlost čp. 17+29 ve Spolí tvoří dvě patrová stavení s valbovými střechami a jednoduchými pozdně klasicistními fasádami. Z řady dalších patrových domů připomeňme čp. 13 ve Spolí, čp. 9 + 17 v Šebanově a čp. 1, 7, 15, 19, 20 a 38 v Perneku. Jen zcela výjimečně se objevují i domy s barokizujícími křídlovými volutovými štíty (Staré Dobrkovice čp. 9).

Převážnou část oblasti poznamenal po druhé světové válce rozvrat a zánik sídelní sítě jednak v důsledku odsunu německy mluvícího obyvatelstva a jednak kvůli zřízení uzavřeného hraničního pásma. Jen málokde v Čechách došlo k tak rozsáhlé plošné likvidaci vesnic jako zde. Mnoho vesnic zaniklo buď zcela, nebo z velké části, mnohé dvorce dožívají v žalostném stavu. Přesto se zde ojediněle dochovaly hodnotné soubory tradiční architektury, i když zpravidla značně prořídle. V roce 1995 byl vesnickou památkovou zónou prohlášen Pernek, ale chátrání zdejší zástavby to nezastavilo. Značný památkový potenciál si uchovaly i vsi Hodňov a Zahrádka.

11.19 Jihovýchodní Šumava

Na Českokrumlovsko navazuje region jihovýchodního okraje Šumavy od Vimperka na severozápadě, přes Prachatice k Chvalšínám na jihovýchodě. Od Blanského lesa je region oddělen údolím Stružky a Chvalšinského potoka. Celá oblast je (podobně jako Českokrumlovsko, s nímž sdílí mnoho společných rysů, dnes jen velmi řídké osídlená.

Již na mapách stabilního katastru byla podstatná část zástavby zakreslena jako zděná. Roubené zůstávaly především stodoly a hospodářské stavby; domy jen minimálně. V průběhu 19. a první poloviny 20. století pak došlo k přezdění i zbývajících dřevěných objektů. Starší roubené stavby, které se dodnes hojněji dochovaly v oblasti vnitřní Šumavy i v Pošumaví, jsou zde velmi vzácné. Ojedinělým příkladem je čp. 9 v Březovíku. Dům má roubenou světnici v kožichu a zděnou světničku ve druhém traktu, zadní patrová část byla druhotně přezděna. Můžeme předpokládat, že dnes již neexistující roubená zástavba vesnic se blížila lidové architektuře centrální Šumavy.

Na rozdíl od Českokrumlovska a Volyňska (Vitějovice) nemáme z vysoko položených vesnic doklady výstavné předbělohorské architektury. Od první poloviny 19. století zde vznikala velmi výstavná zděná zástavba, odrážející vlivy okolních regionů. Starší objekty z doby před polovinou 19. století mají na průčelí ještě klasicistní tvarosloví – takovým je např. krásný dům čp. 3 v Záhoří s nesymetrickou polovalbovou střechou.

Zástavba z šedesátých a sedmdesátých let 19. století se stylově nejvíce podobá lidové architektuře Blanského

680

→ Březovík, dům čp. 9 s ojediněle zachovanou roubenou omítanou světnicí pod mladším krovem (JP 2019).

→ Smědeček, domy čp. 20 a 19 (JP 2000).

lesa, s níž sdílí některé výtvarné prvky – vytlačované či vykrajované vlysy (esíčka, hvězdy, penízky) na římsách či šambránách, střídě doplněné volně „plovoucími“ prvky (věnečky, datace, iniciály). Domy jsou ponejvíce patrové, s valbovými střechami; méně často s polovalbami. Jen výjimečně byly domy opatřeny křídlovými štíty. Je běžné, že v usedlosti jsou dvě téměř plnohodnotné obytné stavby, svírající mezi sebou vjezdovou bránu. Přízemní stavení se objevují také, ale v pozici chalup a domků či v nejvýše položených lokalitách (Koryto čp. 23 a 24).

Usedlost čp. 2 + 3 v Přísloupu, datovanou 1869, tvoří dva velké domy s pozdně klasicistním tvaroslovím, ozdobené typickým „vytlačovaným“ vlysem, vějíři a esíčkovými suprafenestrami. Podélně orientovaný patrový dům čp. 20 ve vsi Koryto má římsu doplněnou štukovými „větvičkami“. Dům čp. 17 v Klenovicích má bizarně tvarovaný volutový štít; hladký, oble konturovaný kulisovitý štít má dům čp. 11 ve Smědči.

Dnešní podoba zástavby výše položených horských vesnic je ale většinou mladší, obvykle až z konce 19. a prv-

ní třetiny 20. století. Tomu odpovídá i podoba průčelí s jednoduchou eklektickou nebo i geometrickou výzdobou. Nejčastější jsou typické patrové domy s valbovými střechami a průčelím členěným bosáží, lizénovými rámy, šambránami a geometrickými prvky. Nechybí ani oblíbené vlysové pásy. Takové jsou např. domy čp. 14 v Klenovicích, čp. 20 a 22 (z roku 1882) ve Smědečku, čp. 7, 8 (z roku 1895) a 9 v Přísloupu a řada stavení ve vsi Koryto (čp. 2, 5, 7 + 8, 9 + 10, 11 + 12, 17, 19 a 22, většinou již s hladkými fasádami).

Zvláštností jsou nekonvenčně geometricky členěné fasády několika domů v Klenovicích z počátku 20. století. Dům čp. 1 s polovalbovou střechou pokrývá kosá šachovnicová bosáž, ve štítu odděleném plastickým vlysem je motiv stromu života a po stranách stylizované rozviliny. Obdobnou fasádu má i dům čp. 3, datovaný 1913.

Oblast jihovýchodní Šumavy nebyla tak dramaticky postižena rozvratem sídelní sítě (s výjimkou Želnavské hornatiny, pojaté do vojenského prostoru Boletice). Přesto byla řada vesnic vysídlena a zlikvidována, z jiných zůstaly jen

← Smědeček, patrový dům čp. 22 z roku 1882 je typickým stavením jihovýchodní Šumavy (JP 2000).

← Klenovice, detail geometricky členěného průčelí domu čp. 1 (JP 2000).

← Koryto, ojedinělý patrový dům čp. 2 je součástí čtyřboké usedlosti (KK 2017).

↓ Příslup, památkově hodnotná zástavba návsi – vesnické památkové zóny (JP 2012).

↑ Koryto, panorama severní strany
návsí s dobře dochovanou hmotovou
strukturou (KK 2017).

fragmenty. Navzdory tomuto nepříznivému novodobému
vývoji zde ale dodnes nalezneme velmi hodnotné soubory
lidové architektury, obvykle mimo jakoukoli pozornost ná-
vštěvníků i památkové péče. Jedinou plošně chráněnou ves-
nicí je Přísloup, od roku 2017 památková zóna. Vysoké kvali-
ty si ale uchovaly také vsi Koryto, Březovík a Klenovice, bez
nejmenších pochyb zasluhující památkovou ochranu.

↓ Březovík, architektonicky
i urbanisticky hodnotná vesnice bez
plošné památkové ochrany (JP 2000).

← Hořejší Těšov, dům čp. 9 s roubenou obedněnou světnicí, druhotným nízkým vaznicovým krovem a zvoničkou v podobě rozsochy v hřebeni střechy (JP 2004).

11.20 Centrální Šumava

Centrální část Šumavy od Železné Rudy přes Kašperské Hory, Kvildu a Volary k Želnavě má charakter zvlněné, vysoko položené hornatiny, z níž vystupují jednotlivé horské vrcholky. Podstatná část území je pokryta horskými pralesy s rozsáhlými rašeliništi. Nikdy se zde nerozvinulo klasické zemědělství; převažovalo zde pastevectví a luční hospodaření.

Pro oblast je charakteristická velmi specifická forma dřevěné architektury. Převažují přízemní široké roubené domy chlívního typu (někdy postavené z nehraněných kmenů), kryté rozložitými, nízkými polovalbovými či sedlovými střechami. Roubené stěny jsou někdy pokryté šindelem. V bedněných, výrazně předstupujících štítech se objevuje zapuštěná pavlač. Nejvýznamnější stavby mají ve vrcholu polovalby na hřebeni střechy dřevěnou zvoničku – buď jen

rozsochu (Hořejší Těšov čp. 9), nebo v podobě skutečné věžičky (Antýgl, Srní).

Převažující pastevecké hospodářství dokládají zděné chlévy, obvykle rozměrnější než v jiných oblastech jižních Čech, které jsou dispozičně součástí obytných domů. U domů se objevují – někdy v jednom pořadí napojené, někdy do háku – roubené, bedněné či pilířové stodůlky. Drsné klimatické podmínky vedly k úspornému zastavění usedlostí a snaze sloučit co nejvíce provozů pod jednu střechu, nebo alespoň do její blízkosti.

Většina hodnotných tradičních staveb nenávrtně zmizela v poválečném období. Patrně nejznámější památkou je dvorec Antýgl na soutoku řeky Vydry a Hamerského potoka. Podsaditý dům impozantních rozměrů se stěnami chráněnými šindelem je krytý velmi širokou polovalbovou střechou se zvoničkou v hřebeni; usedlost doplňují i další zajímavé objekty. Velmi pěknou stavbou se zvoničkou ve štěře a štítem pokrytým šindelem je i tzv. Klostermannova chalupa č. ev. 9 v Srní.

→ Horní Hrádky, usedlost č. ev. 40 (JP 2000).

→ Hořejší Těšov, dům čp. 8 se světnicí sroubenou z nehraněných kuláčů (JP 2004).

← Mlýn Sterzmühle (Mochov čp. 10), mlýn – jedna z nejhodnotnějších památek lidové architektury na Šumavě (KK 2018).

← Blažejovice, dům čp. 48 s ojedinělou výzdobou průčelí (KK 2017).

← Volary, alpský roubený dům čp. 159 s typickou nízkou střechou a pavlačí ve štítu (KK 2005).

Dům na samotě Busil (Kochánov čp. 22) má roubenou obytnou část chráněnou deštěním, štít s pavlačí a opět typickou zvoníčku na střeše. Pod ním stojí u potoka Volšovky roubený mlýn čp. 24. Jen několik set metrů níže se nachází jedna z nejhodnotnějších památek Šumavy, mlýn Sterzmühle (Mochov čp. 10). Unikátně zachované stavení je založeno ve svahu, s kamenným polosuterénem a mlýnicí. Obytná část je roubená s pavlačí, krytá polovalbovou střechou.

V odlehlé, téměř izolované poloze stojí jeden z posledních domů vísky Čtyři Domy (Spálenec čp. 26), autenticky zachovaný. Z dalších zachovaných šumavských domů připomeňme patrové stavení čp. 19 v Lenoře s celoroubeným patrem obloženým šindelem a se štítovou pavlačí. Velmi pěkný je dům čp. 46 v Zátoni, se stěnami obloženými šindelem a pavlačí ve štítu. Několik hodnotných domů se dochovalo v jedinečné vsi Dobrá u Volar. Dům čp. 5 má roubenou světnici, druhý trakt je zděný, ve štítu je opět pavlač; dále připomeňme ještě roubené domy čp. 4, 6 a 7 nebo dům čp. 27 v Horní Vltavici. Řada pěkných roubených staveb se zachovala v osadě Horní Hrádky u Srní (Srní č. ev. 37, 38 a 40), ve Svojši (čp. 3, 5 a 11), Filipově Huti i jinde. Na Hartmanicku je nejhodnotnější lokalitou Hořejší Těšov (čp. 8, 9, 11 a 36).

Mladší šumavské domy z doby od poloviny 19. století jsou již zděné, ale obvykle zachovávají tradiční hmotové uspořádání s rozložitými polovalbovými střechami. Fasády jsou obvykle prosté, bez ozdob, členěné jen rámy. Výjimkou je klasicistní dům čp. 48 v Blažejovicích s bohatě zdobeným průčelím.

Zvláštností centrální Šumavy, která nemá jinde na našem území analogii, jsou roubené alpské domy ve Volarech a v blízkém okolí města. Podrobně jsou jejich zvláštnosti představeny na jiném místě této knihy. Po druhé světové válce však zástavba v severozápadní části města prořídla tak, že z původních kompaktních a těsných ulic zůstaly stát jen ojedinělé domy uprostřed volných ploch. Nejhodnotnější jsou domy čp. 41, 42, 55, 70 + 71 (muzeum), 102 a č. ev. 10 (dříve čp. 104). Z dalších uvedme domy čp. 67, 96, 99, 164, a č. ev. 11. Domy čp. 162 a č. ev. 11 (čp. 163) jsou zděné s roubeným polopatrem a štítovou pavlačí. Zděné přízemí má i mohutný dům čp. 10 v Dobré, s pavlačí a zvoníčkou ve štítu.

Kromě domů (někdy ochuzených o hospodářská křídla) se ojediněle zachovaly též roubené stodoly a seníky (ve městě např. u čp. 56, 159, č. ev. 10). Seníky stávaly ve velkém množství i na okolních vlhkých lukách.

Kromě Volar a ojedinělého domu v Dobré se dnes již žádné jiné alpské domy na české straně Šumavy nezachovaly. Mnoho jich však můžeme vidět na bavorské straně Šumavy nejen přímo ve vesnicích, ale i v muzeích v přírodě Finsterau a Tittling. Obě muzea jsou pro pochopení původní podoby volarských domů i hospodářských staveb zcela zásadní.

Mladší zástavba z konce 19. a první poloviny 20. století ve Volarech a okolí byla tvořena již zděnými domy, jež v některých případech ještě zachovávají tradiční dispoziční a hmotové řešení se středovými vjezdy a velmi nízkými sedlovými nebo polovalbovými střechami s vaznicovými krovky (přímo ve Volarech čp. 75, 76, 123). Pozoruhodná je větší, autenticky zachovaná zděná usedlost čp. 194 západně od měs-

ta, nazývaná dříve Kasperhof. Dům má v průčelí průjezd, seníkové patro nad chlévním křídlem je roubené.

Dalším zajímavým fenoménem jsou sklářské domy, často typově řešené (např. v Lenoře). Tradiční technologie (roubené stěny s bedněným či šindelovým krytím) se na Šumavě uplatňovaly i v průběhu druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Oproti starším domům mívají polopatra s vaznicovými krovky. Nejzajímavějšími soubory staveb z této doby jsou čtvrti Vilémov a Hamerské Domky na Kvildě (čp. 136 a 151) nebo osada Svinná Lada. Stejné stavební principy se uplatnily i při stavbě horských hotelů a penzionů (Modrava).

V době socialismu byla vnitřní oblast Šumavy poznamenána zcela bezprecedentním rozvrtem historické sídelní

→ Volary, alpský dům čp. 162
(KK 2005).

→ Dobrá, alpský dům čp. 10
(KK 2005).

sítě. Naprostá většina historických staveb (i celých vesnic) zanikla v důsledku vylidnění po odsunu německy mluvících obyvatel a vzniku rozsáhlého pohraničního pásma i vojenského prostoru Dobrá Voda. Ucelené soubory šumavské architektury jsou dnes proto vzácné. Památkovou rezervací je od roku 1995 Dobrá a také soubor v severozápadní části města Volary. Mimořádné památkové hodnoty si uchovala víska Svojše a několik lokalit v okrajových pásmech Šumavy směrem do vnitrozemí (Hořejší Těšov). Památkově zajímavé jsou také čtvrti Vilémov a Hamerské Domky na Kvildě a soubor sklářských domů v Lenoře.

← Borová Lada, nejmladší generace dřevěné architektury Šumavy z konce 19. a prvních desetiletí 20. století (JP 2005).

688

→ Kvilda, panorama Hamerských Domků a Vilémova s převažující mladou dřevěnou zástavbou (JP 2006).

→ Kvilda, domy čp. 136 a 151 dosud s roubenými konstrukcemi a stěnami obloženými šindelem nebo bedněním (JP 2006).

- Hlubocká a zbudovská Blata
- Blanský les a podhůří
- Vodňansko
- Písecko
- Bechyňsko a Vltavotýnsko
- Soběslavsko-veselská Blata
- Třeboňská Blata
- Jižní Třeboňsko a Vitorazsko
- Doudlebsko a Kouty
- Střední Pootaví
- Volyňsko
- Podlesí
- Blatensko, Březnicko a Mírovicko
- Cunkovský hřbet
- Kozácko a Vysočina
- Jindřichohradecko a Novobystřicko
- Novohradské hory a podhůří
- Českokrumlovsko, Vyšebrodsko a Hornoplánsko
- Jihovýchodní Šumava
- Centrální Šumava

← Mapa lokalit zařazených do kapitoly 11 a barevně rozlišených podle oblastí (KK 2020, CZ_RETRO, mapový podklad RÚIAN / ČÚZK).

Br.	Branišovice
D. Chr.	Dolní Chrastany
Db.	Dobčice
Chl.	Chlaponice
Kr.	Krakovčice
Pam.	Pamětice
Př.	Předslavice
Rad.	Radošovice
Rat.	Ratibor
Sd.	Sedlec
Tř.	Třešňový Újezdec
Vih.	Vihlavy
Vrc.	Vrcovice